

«Цифрлық технологиялардың күнделікті өмірімізге жаппай енуі түрлі алаяқтардың көбеюіне әкеп соқтыруда. Оған бәріміз куә болып отырмыз. Сондықтан қазір қаржы және экономика негіздерін білу, қарапайым цифрлық дағдыларды меңгеру аса маңызды болып тұр.»

Қасым-Жомарт Тоқаев

@INFOROOM_KZ

ЖУРНАЛДЫҢ ОСЫ ШЫҒАРЫЛЫМЫ ИНТЕРАКТИВТІ БОЛЫП ТАБИЛАДЫ! БІЗДІҢ ЖУРНАЛДЫ QR-КОДТАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ОҚЫҢЫЗДАР ЖӘНЕ ҚОСЫМША АҚПАРАТ АЛЫҢЫЗДАР. ТОЛЫҚ АҚПАРАТТЫ 2-ШІ БЕТТЕН ОҚЫҢЫЗДАР.

QR-кодты қолданудың алгоритмі

- Бүгінгі күннің ең алдыңғы технологиясының көмегімен сайттарға көшіңіздер, сілтемелерді ашыңыздар, бейне, фото, басқа да материалдарды көріңіздер.
- QR- кодты қолдану үшін «AppStore мен «Play Маркет» – тан жүктелген камерасы мен қосымшасы бар смартфоннан басқа ештеңе керек жоқ. Орасан зор бағдармалар бар (мысалы «Сканер мен штрих кодтар немесе «QR Code Scanner App – Barcode Scanner & QR reader»).
- QR-кодтарды оқу үшін өмірімізде жиі қолданылатын қосымшалардың бар екеніне назар аудару керек, мысалы «Kaspi.kz». Бұл қосымшалар спецификалық мақсатта жұмыс істейтінін ескеру қажет, атап айтқанда ақша аудару, бірақ әр түрлі QR-кодтарды оқу кезінде негізгі қосымшалар бола алмайды.
- Біздің журналдың беттерінде QR-ды сканерлеңіздер, өздеріңіз үшін жаңалық ашыңыздар!

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ ӘКІМІНІҢ ҚОЛДАУЫМЕН АҚПАРАТТЫҚ ЖУРНАЛ
«ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ІШКІ САЯСАТ БАСҚАРМАСЫ» ММ ТАПСЫРЫСЫ
БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛАДЫ

ЕСЕПКЕ ҚОЮ ТУРАЛЫ КУӘЛІК N 15082-Ж ОТ 28.01.2015 Г.

БЕРІЛДІ: ҚАЗАҚСТАН РЕПУБЛИКАСЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ЖӘНЕ ДАМУ
МИНИСТРЛІГІНІҢ БАЙЛАНЫС, АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ АҚПАРАТ КОМИТЕТІ

БАСТАПҚЫ ЕСЕПКЕ ҚОЮ НӨМІРІ МЕН КҮНІ N 8226 Ж ОТ 3.04.2007 Г.

МЕНШІК ИЕСІ: «ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫ» ҚБ

РЕДАКЦИЯНЫҢ МЕКЕН-ЖАЙЫ: ҚАРАҒАНДЫ Қ., ЕРУБАЕВ К., 32
ТЕЛЕФОН: 561-555 E-MAIL: INFO@GAKOKZ

ТАРАЛЫМЫ: 1500 ДАНА АУЫСЫМДЫҚ: АЙ САЙЫН

БАСЫП ШЫҒАРУ: «РЕГРАСТ» ЖШС, ҚАРАҒАНДЫ Қ., ЕРМЕКОВ К., 112/5
E-MAIL: REGRAST@MAIL.RU ТЕЛЕФОН: +7 (7212) 43 17 05

ЖОБА ЖЕТЕКШІСІ, ШЕФ-РЕДАКТОР: ПОЛТАРЕНКО Д.С.
БАС РЕДАКТОР: ГОГОЛЬ Д.Б.

ШЫҒАРУШЫ РЕДАКТОР: СМАГУЛОВ Ж., САНАУБАЕВ С.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР: САНАУБАЕВ С.М., ШАРДАРБЕКОВА С.М.

ОРЫС ТІЛІНДЕГІ ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР: КОНДРАТЬЕВА С.А.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА: КРАСНИКОВА Н.В., КҰРБАНБАЕВА Г.Т., ҚАБУЛОВА Ш.М.,
ГУСАКОВ Ю.А., ПЕТРЕНКО Е.С., САВИЦКАЯ Т.И., СВИЧ С.А., ШКАРУТИН В.Д., ШАЛҚАР Д.

АВТОРЛАРДЫҢ ПІКІРІ РЕДАКЦИЯНЫҢ ПІКІРІМЕН СӘЙКЕС
КЕЛМЕУІ МҮМКІН, ЖАРНАМАНЫҢ МАЗМҰНЫНА
ЖАРНАМА БЕРУШІ ЖАУАПТЫ БОЛАДЫ

ЖУРНАЛДА INTERNET ЖЕЛСІНІҢ МАТЕРИАЛДАРЫ ПАЙДАЛАНЫЛУЫ МҮМКІН

ON-LINE ЖУРНАЛЫ: GAKOKZ, GRAZHDAKZ

E-MAIL: DPPOST@YANDEX.COM, INFO@GAKOKZ, INFO@GRAZHDAKZ

Редакциядан

Қазақстанда дамудың жаңа дәуірі жүзеге асырылуда. Осыған сәйкес, қоғамдық сананы жаңғыртуда біздің еліміз кірген тарихи кезеңге тән тәуекелдер мен сын-қатерлер жан-жақты бағалануы және болашаққа терең көзқарас негізделуі тиіс. Бұл қазіргі кезеңде халықтың медиа сауаттылығын барынша арттыра отырып, ақпарат ағыны барған сайын кеңейіп келе жатқандығына байланысты. Президент Қ.-Ж. Тоқаев Мәжіліс отырысында сөйлеген сөзінде: «Еліміздің алдында тұрған ауыр апаттардың себептерін саралау және олардың салдарын нақты бағалау – біздің алдымызда тұрған өте маңызды міндет. Өкінішке орай, бүгін біз осы оқиғаға байланысты халық арасында әртүрлі қарама-қайшы, шындыққа жанаспайтын жалған ақпарат алшақтап кеткенін көріп отырмыз. Бұл үшін, әрине, бірнеше себептер бар: кейбір азаматтарымыз жағдайдың егжей-тегжейін білмес бұрын, қате пікірде, кейбіреулері ақпаратты әдейі бұрмалап, жағдайды нашарлатады», - атап өтті.

Сондықтан еліміздің әрбір азаматы, жалпы қоғам, саяси партиялар мен қозғалыстар, барлық мемлекеттік органдар нақты жұмыс жүргізуі керек: ағымдағы жағдайды талдау, қазір қай жерде екеніңізді анықтау, реализм мен прагматизм негізінде қоғамдық сананы өзгертуге белсенді қатысу үшін бәріміз және әрқайсымыз не істеуіміз керек екенін түсіну. Бұл, ең алдымен, ұтымды форматта ХХІ ғасырдың ұлттық санасына және қоғамдық сананы өзгерту жолдарына жалпы анықтама беретін дүниетанымдық және идеологиялық бағыт. Мақсат-күшті және жауапты адамдардың біртұтас қауымдастығын құру.

Мемлекет басшысы: «Әділ Қазақстанды бірге құрайық! «Жаһандық құзыреттілік және медиа сауаттылық» шақыруын қолдау жөніндегі іс – шараларды насихаттау және іске асыру, өз мәдениетін, ұлттық кодын сақтау, жеке тұлғалардың бұқаралық ақпарат құралдарымен жұмыс істеу дағдыларын және белсенді қасиеттерін қалыптастыру – «жаһандық құзыреттілік және медиа сауаттылық» дәрістер жүйесін қамтитын басты міндеттер», - деп атап өткен.

«Медиа» термині біздің елімізде жиі айтылмаса да, біздің өміріміздің ең маңызды бөлігіне айналды. Бұл біздің қоғамымыздың дамуына, қазіргі «жаһандық ақпарат ғасырында»

тұлғаның қалыптасуына үлкен әсер ететін қару. Медиа тұлғаның қалыптасуына әсер етіп қана қоймай, оның белгілі бір деңгейде теріс әсері халықтың және жас ұрпақтың санасының дамуына әсер етеді. Сондықтан, осы медиа білім берудің негізгі міндеті-қазіргі заманғы, келіспейтін ақпаратты ажыратуға, ондағы жақсы мен жаманды түсінуге, жеке тұлғаның сыни ойлауын дамытуға ықпал ету. Медиа білім беру-білім алушылардың жоба бойынша бұқаралық коммуникация заңдарын зерделеуін насихаттайтын бағыт. Негізгі міндет-жалпы жұртшылықты, оның ішінде өскелең ұрпақты қазіргі ақпараттық уақыттың талаптарына, әртүрлі ақпаратты қабылдау мен талдауға дайындау, адамға оны түсінуге, оның психикаға әсерін білуге үйрету, техникалық құралдар мен заманауи ақпараттық технологиялардың көмегімен вербалды емес қарым-қатынас формаларына негізделген қарым-қатынас тәсілдерін үйрету.

Медиа сауаттылық – (media literacy) уақытша кеңістіктегі шындықты ажырата және талдай білу, медиа мәтінді «дұрыс оқи» білу. Ол медиа материалдардың әдістері мен әсерін, соның ішінде сыни қабылдау мен саналы бағалауды қабылдайды және қолданады актив немесе пассивті қабылдау және қолдану. Сонымен қатар, бұл ұғым әртүрлі медиа түрлерін қолдана

отырып, оқу, талдау, бағалау және қарым-қатынас жасау қабілеттерін де білдіреді. Медиа сауаттылық-бұқаралық ақпарат құралдарына қатысты сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға арналған медиа білімнің бөлігі. Медиа ақпарат медиа мазмұн-бұқаралық ақпарат құралдарындағы мазмұн. Ол өзектілігімен (мақсатты аудитория үшін қызықты болу), жеделдігімен, әмбебаптығымен (мақсатты аудиторияның барлығына немесе көпшілігіне қызықты болу керек), анонимділігімен (мақаланың артында автордың беделі ғана емес, сонымен бірге бүкіл медианың жауапкершілігі де бар) және тұрақты әсерімен сипатталады. Медиа білім (media education) – бұқаралық ақпарат құралдарының (медиа) материалдары арқылы жеке тұлғаны дамыту процесі, медиамен қарым-қатынас, шығармашылық, коммуникативтік қабілеттер, сыни ойлау, тұтас қабылдау, медиа мәдениетті талдау, талдау және бағалау, медиатехниканың көмегімен өзін-өзі көрсету формаларын зерттеу мәдениетін қалыптастыруға бағытталған. Игерілген медиа сауаттылық адамға теледидар, радио, видео, кино, баспасөз, интернет мүмкіндіктерін белсенді пайдалануға көмектеседі.

*Редакция атынан
Ж. Смағұлов, С. Санаубаев.*

ҚАЗІРГІ УАҚЫТТА МЕДИА БІЛІМ БЕРУДІҢ ОҢТАЙЛЫ БАҒЫТТАРЫ

«Медиа» термині біздің елімізде жиі айтылмаса да, біздің өміріміздің ең маңызды бөлігіне айналды. Бұл біздің қоғамымыздың дамуына, қазіргі «жаһандық ақпарат ғасырында» тұлғаның қалыптасуына үлкен әсер ететін қару. Медиа тұлғаның қалыптасуына әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар оның теріс әсері белгілі бір дәрежеде жас ұрпақтың санасының дамуына әсер етеді. Сондықтан, осы медиа білім берудің негізгі міндеті қазіргі заманғы, жылдамдыққа тәуелді емес ақпаратты ажыратуға, ондағы жақсы мен жаманды түсінуге, жеке тұлғаның сыни ойлауын дамытуға ықпал ету болып табылады.

Ең алдымен, «медиа» деген не екенін түсінейік. Бірден газет-журнал, радио, теледидар, интернет. Сіздің қолыңыздағы кітап пен смартфон, көшедегі жарнамалық тақтайшалар, дүкен белгісі, фильм, антиквариат, бейне ойындар, музыка, аңыздар мен ертегілер барлығы медиаға қатысты ма, не айтасыз? Медиа-бұл ағылшын тіліндегі medium сөзінің көпше түрі, сондықтан ақпаратты жіберетін кез-келген байланыс құралы деп атауға болады. Технологияның қарқынды дамуына енген медиа сауаттылық ұғымы енді нені білдіреді?

Жоғарыда айтқан бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен адам күніне қанша ақпарат алатынын білу үшін 2020 жылы орташа есеппен қанша деректер пайда болатынын көрейік. Бұл сан күніне 2,5 квинтиллион байтты құрады. Егер сіз квинтиллион санын бірінші рет көрсеңіз, онда сіз жалғыз емессіз. Салыстыру үшін 18 нөл бар екенін ескеріңіз. Әрине, адамның күніне, секундына қанша ақпарат өңдейтінін көрсететін басқа статистиканы келтіруге болады.

Дегенмен, сіз үй мен жұмыс арасында қанша нәрсені көретініңізді және қанша ақпаратты оқитыныңызды білесіз. Бұл сіздің миыңыз деректерді қабылдауды және өңдеуді жалғастырады және жадыңыз сақталады дегенді білдірмейді. Бұл ақпаратқа ортақ нәрсе бар, ол автордың болуы. Кез-келген ақпаратты тарату кезінде белгілі бір себеп бар екенін есте ұстаған жөн. Медиа сауаттылықтың анықтамаларына мән бе-

ретін бірінші нәрсе-адамның сыни тұрғыдан ойлау қабілеті. Бұл бәрінің шегіндегі сынақ емес. Сыни тұрғыдан ойлайтын адам біржақтылықтан аулақ болады, кез-келген ақпаратты әр түрлі қырынан талдай алады. Бұл мектеп жасында қалыптасатын дағды. Батыс елдерінде білім алған отандастарымыз біздің білім беру бағдарламыз бұл жерде ақсап жатыр деп жиі айтады. Ата-ананың, мұғалімнің немесе одан үлкен біреудің айтқанын өз бетінше саралау және жеке пікірін айту дұрыс емес және дұрыс тәрбиеге жатпайды. Кішкентай кезінен бастап күмән келтіре алатын және айтылғандардың бәрін талдай алатын балалар уақыт өте келе сыни ойлауға ие болады. Бұл дағдыны меңгерген баланың медиа сауаттылық негіздерін меңгергенін айту артық болмайды.

Ақпарат өскен сайын оның рас немесе өтірік екенін анықтау қиындай түсті. Пандемия кезінде біз бұған толық көз жеткіздік. Коронавирус туралы бұрмаланған ақпарат әр отбасында талқыланды. Біз мұны түсінбегеніміз анық. Біз вакцина жасаған жерді магнитпен тексерген көптеген адамдарды көрдік, мен әлі де көретінімізге сенімдімін. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы пандемиядан кем емес қауіпті «инфодемия» деген терминін қолданды.

Жалған ақпараттың кең таралғаны соншалық, бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникациялар саласында фактілер бағыты пайда болды. Ол деректерді тексереді және хабарлама-

лардың ақиқатын анықтайды. Өткен жылы пандемия кезінде эпидемиямен қатар бірге ақпараттық вирустың кең таралғаны соншалық, үкімет stopfake.kz. атты жобаны бастауға мәжбүр болды. Бұл саладағы жалған ақпарат мәселесі шұғыл емес екенін көрсетті.

Өткен жылы біз қоғамдағы медициналық-санитарлық көмектің төмендігі мазасыздыққа, сенімсіздікке, Денсаулық сақтау саласындағы жобалардың сәтсіздігіне, әлеуметтік поляризацияға, жеккөрушілікке әкелетінін анық көрдік. Біздің барлығымыз үшін айқын күнделікті көріністердің бірі-адамдар алаяқтардың алдында қорғансыз қалады. Бытырғы статистикадан алаяқтарға азғырылған адамдардың қаны көп екенін көруге болады. Алаяқтар келтірген залал 2019 жылмен салыстырғанда 180 млрд теңгеге ұлғайды. Бұл тек құқық қорғау органдарына шағымданатындардың үлесі, олар ақшаға алданғанын айтқысы келмейтіндер. Бұл қоғамдағы медиа сауаттылықтың төмендігінен туындайтын ең қарапайым мысал. Ал болашақта ең жаманы-қоғамдағы поляризация. Халықтың бірлігі бұзылған кезде, медиа сауаттылығы жоқ қоғамда үлкен ақпарат ағыны радикалды топтардың жағымсыз ойларымен оңай қабылданады. Бұл Қазақстан үшін де ең қауіпті мәселе, өйткені интернет-алаяқтарды ажырата алмау қауіпсіздік саласындағы ең үлкен проблемалардың бірі болып табылады. Жауапкершілік құқық қорғау органдарының мойнына жүктелгенімен, бұл медиа сауаттылыққа да байланысты. Мұндай ақпаратты талдай алмаған адамдар қаншалықты көп. Бұл әсіресе орта жастан асқан адамдар арасында жиі кездеседі, олар әлеуметтік желілерде және интернетте оқыған кез келген ақпаратқа сене алады. Соңғы жиырма бес жыл ішінде біздің ел егемендікке ие болған кезде қоғамның барлық салаларында қалыптасқан қағидалар бұзылып, көптеген өзгерістер болды. Жаңалықтың жаршысы болған БАҚ сонымен қатар радикалды ақпараттық кеңістікте іздеу-шығармашылық тәсілдің алуан түрлілігін қалыптастыруға қол жеткізді. Олардың әртүрлі тақырыптағы жарияланымдары ғалам мен өркениеттің үйлесімділігіне, әлеуметтік ақпаратты жеткізудің жоғары кәсіби стандарттарына, дәлдікке, объективтілікке және тепе-теңдікке ұмтылды. Жаңа ғасырдың басындағы қазақ журналистикасының мәтіндері ұлттық мүдделерге, қоғам алдындағы толық жауапкершілікке негізделді. Медиа сауаттылықты тәрбиелеудің негізгі принциптерінде анықталғандай, медиа сауаттылықты тәрбиелеудің мақсаты-барлық жастағы адамдарға қазіргі әлемде олар сыни ойшылар, тиімді коммуникаторлар және белсенді азаматтар болуы керек деген іздеу және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектесу.

Медиа білім беру-білім алушылардың бұқаралық коммуникация заңдарын зерделеуін насихаттайтын педагогикадағы бағыт. Негізгі міндет-өскелең ұрпақты заманауи ақпараттық уақыттың талаптарына, әртүрлі ақпаратты қабылдау мен талдауға дайындау, адамға оны түсінуге, оның психикаға әсерін білуге үйрету, техникалық құралдар мен заманауи ақпараттық технологиялардың көмегімен қарым-қатынастың вербалды емес формаларына негізделген қарым-қатынас тәсілдерін үйрету.

БАҚ туралы терең түсінік біздің ата-бабаларымыздың мұрасынан, тарихи мұрағаттардан және жәдігерлерден, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерден, еліміздің егемендігі мен тәуелсіздігін көрсететін рәміздерден байқалады. Педагогикалық-психологиялық сөздікте медиа білім беру-бұл оқушыларға жаппай қарым-қатынас заңдылықтарын үйрететін педагогикалық бағдар. Оның негізгі міндеті-болашақ ұрпақты ақпараттық жағдайда өмір сүруге, оны түсінуге, заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға үйрету. Бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіру елдің білім беру жүйесіне жаңа өзгерістер енгізуді көздейді. Енді мектептердегі білім беру процесі Демократиялық ізгілендіруге, ойлауға, тұлғаны жетілдіруге, өз іс-әрекеттеріне сыни көзқарасқа бағытталған. Мұнда біздің назарымызды аударатын басты нәрсе-бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникациялар (баспа, радио, кино, теледидар, видео, компьютерлік мультимедиялық жүйелер, интернет және әртүрлі әлеуметтік желілер) арқылы адамға жеткен ұғым. Себебі, санасы әлі қалыптаспаған бала келіп түскен ұғымды шындық ретінде қабылдайды және үйренген нәрсесін өзінің өмірлік тәжірибесіне қолданады.

Шын мәнінде, медиа білім беруді енгізу-бұл қорғау мақсатында құрылған ауқымды іс-шара ғана емес, сонымен қатар халықты бұқаралық ақпарат құралдарын дұрыс пайдалануға үйретудің маңызды әдісі. Қазіргі уақытта жиі кездесетін теледидар бағдарламалары, компьютерлік ойындар мен жаңалықтар, тіпті жасөспірімдердің санасына, тәрбиесіне теріс әсер ететіні сөзсіз. Сондықтан бұл тез әрекет етуді қажет ететін мәселе. Мемлекеттердің экономикалық даму барысын ескере отырып, жоғарыда айтылғандай, дамыған мемлекеттер медиа білім беруді оқытуда озық. Медиа сауаттылық Қазақстандағы білім беру жүйесіне толығымен енгізіледі және басқа пәндер бойынша да, жеке пән ретінде де оқытылмайды. Әр адам күн сайын теледидар көруге шамамен 3-4 сағат жұмсайтынын және үнемі медиа технологияны қолданатынын ескерсек, адам оқу орнында емес, сырттан медиа білім алатыны рас. Сонымен қатар, Қазақстанда бұқаралық ақпарат құру шетелден келетін ақпараттан әлдеқайда аз және онымен бірге келетін мәдениеттің әсерінен күрделене түседі. БАҚ-тағы зорлық-зомбылық пен қатыгездіктің көрінісі жасөспірімдердің іс-әрекеттерінде де көрінеді. Мысалы, Шымкент қаласы Қазақстанның ірі қалаларының бірі болып табылады және басқа облыстардан айырмашылығы салт-дәстүрлерді ұстанады. Осыған қарамастан, жасөспірімдер арасындағы қылмыстың 70% – ы қалада, ал қалғаны ауылдық жерлерде орын алады. Қазіргі уақытта әлеуметтік медиа біздің өмірімізге мықтап енді. Әлеуметтік медиа-қоғамның айнасы. Әлеуметтік медиа-жеке, жеке және қоғамдық, ең бастысы, қоғамдық және қоғамдық байланыстардың эмбебап құралына айналды. Көргендерімен бөлісу үшін, жариялау үшін, адам қазір ешкімге жалынбады. Бұдан былай ақпараттың ең беделді көзі-адам және өздері секли жасаған басқа адамдар. Оқиға мен тұтынушы арасында автор, редактор, корректор, продюсер, баспагер сияқты делдалдар жоқ. Қоғам енді тыңдаушылар, көрермендер мен тұтынушылар тобы емес.

Технология әр адамға оқиғалар мен жаңалықтар жасауға, пікірлес адамдарды табуға және олармен оңай байланыс орнатуға мүмкіндік берді. Әлеуметтік желілердің үстемдігі дәуірінде ғана оның тұтынушылары арасында ақпараттық сауаттылық мәселесін дұрыс қою қажет. Бұл қоғамның өзіне қажет.

Қазіргі ақпараттық технологиялар дәуірінде интернет пен әлеуметтік медиа бірге әлеуметтік медианың әлеуетін арттырды. Әлеуметтік желілердің үздіксіз дамуы ол қалыптастыратын жаңа заман журналистикасына түбегейлі өзгерістер енгізеді. Осы процестің нәтижесінде сізге газет немесе эфирден хабарлама күтудің қажеті жоқ. Іздеуде жүрген адам оны бірден интернет кеңістігінде табады. Мұндай әлеуметтік желілердегі белсенділік «Интернет-журналистиканы» дамытуға кең мүмкіндіктер ашады. Осы үрдіске байланысты елімізде ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру бойынша үнемі кейс-стади жүргізілуде.

Ақпараттық сауаттылық теориясын қалыптастыру:

- өз бетінше іздеуде;
- есепте;
- сараптамада;
- жаңалықтарды таратуда белсенді рөл атқарады.

Мектептерде медиа білім беру технологиясын жобалау және қолдану мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуы мүмкін: жеке пәнді және медиа білім беруді интеграциялау мақсатында жекелеген пәндерді оқыту процесінде медиа білім беруді көрнекі қолдану негізінде сыни ойлау мүмкіндігін беру [интеграцияланған медиа білім беру]; заманауи медиа білім беруді оқыту – Мектеп баспасымен жұмыс істеу, мектеп киносы мен телестудиясында бейнетүсірілім мен монтаждау негіздерін зерделеу [арнайы немесе Әлеуметтік-мәдени медиа білім].

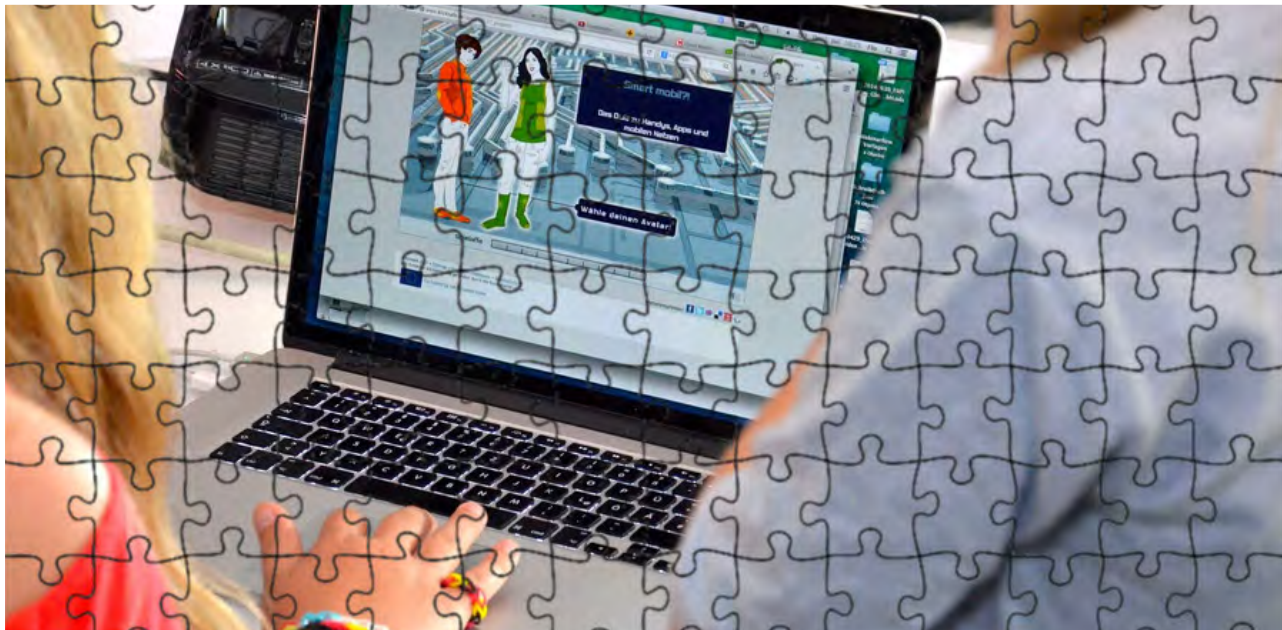
Сыни тұрғыдан ойлауды кеңірек үйренуді қарастырайық. Оқу процесінде заманауи медиа материалдарды пайдалану барысында ақпаратты жинақтау мен тексеруден басқа, сыни ойлауды дамыту қажет. Яғни, ақпаратты талдауға, типтік қателіктерді бөліп көрсетуге және қорытынды жасауға, ақпаратқа жеке сенім деңгейін қалыптастыруға және ақпараттық хабарламаның жасырын мағынасымен жұмыс істеуге үйрету керек. Дидактика тұрғысынан медиа білім беруді қолдану-бұл тұлғаның сыни ойлауын дамытатын және шығармашылықты арттыратын икемді және әмбебап тенденция. Біріншіден, оқытушылық қызмет күрделене түседі. Мультимедиялық технологияларды игеруде арнайы дайындықтан басқа, ол оқытудың техникалық құралдарын қолдану мәдениетімен байланысты педагогика әдістерін белсенді қолдануы керек. Екіншіден, оқыту мен тәрбиелеу процесінің белгілі бір бөлігі оқушылардың өздеріне жүктеледі және олардың белсенділігіне тікелей байланысты, бұл жеке білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді. Мұндағы оқу материалын түсіндіру мұғалім мен оқушының белсенді және қарқынды жұмысын талап етеді. Интернет әлемді біртұтас» ғаламдық ақпараттық қалаға «айналдырып, бұрын қол жетпейтін шекараларды бұзды. Интернеттің әсемдігі-ол әр елді Мемлекеттік Шекарасыз басып алды, сіз

үйден шықпай-ақ әлемде болып жатқан оқиғалардан хабардар боласыз. Сонымен қатар, әртүрлі ресурстарға, ақпараттық сайттар мен форумдарға, блогтарға қол жеткізу жан-жақты ақпарат алуға мүмкіндік берді. Бұл қандай да бір жолмен керемет мүмкіндік болғанымен, адамзат үшін қауіп-қатерсіз емес.

Тексерілмеген, эмоционалды түрде құрылған жалған ақпарат ағыны саяси және әлеуметтік тұрақтылықтың негіздеріне теріс әсер етуі мүмкін. Бұл жүйені бақылау немесе шектеу үшін тығырықтан шығудың жолы емес. Дегенмен, мемлекет тарапынан қандай да бір бақылаудың болуы дұрыс және мемлекет сөз бостандығын қамтамасыз етуді қолдауы керек. Балалар порнографиясын, Терроризмді және нашарлықты және т.б. ашық насихаттау заңсыз болып табылады. Егер мемлекет оқырманның Интернет арқылы қандай ақпаратты оқытынын бақылап, содан кейін қандай ақпаратты жариялау керектігін және қандай шектеулер қою керектігін анықтаса, бұл тоталитаризмге әкелетіні сөзсіз.

Медиа білім беру технологиясын жобалау және қолдану келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

- жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласы (медиа кеңістіктегі навигация, дұрыс навигация, медиа вирустар мен Интернетке тәуелділіктің салдарымен күресу мүмкіндігі);
- ақпаратты іздеу өрісі (іздеу сұрауларын құрастыру, Ақпаратты іріктеу және сүзу, оны берілген параметрлерге сәйкес сақтау және өзгерту мүмкіндігі, мұнда жаңа ақпаратқа қажеттілікті іске асыру және ынталандыру маңызды);
- медиа мәтінді қабылдау және түсіндіру саласы (қабылдау, түсіну, контексті меңгеру, ұғымды және жасырын мағынаны қабылдау қабілеті / жасырын мағыналар / медиа мәтін, алынған ақпарат туралы өзіндік идеяны құру мүмкіндігі);
- медиа-шығармашылық саласы (өз медиа-мәтіндерін жасау-өз бетінше де, авторлық жолмен де; репродуктивті деңгейден-шығармашылық арқылы-шығармашылыққа);
- медиа-кеңістіктің тәжірибелік (практикалық) дамуы (медиа-кеңістіктегі қарым-қатынас этикасын сақтау, медиатизацияланған диалогтың бағытын түсіну қабілеті; жергілікті (мысалы, мектеп) медиа-кеңістіктен бастап ғаламдық ақпараттық желілерге дейінгі әртүрлі деңгейдегі медиа-кеңістіктің құрылуы мен жұмыс істеуіне қатысу дәрежесі).
- медиа білім беруді интеграциялау мақсаттары барысында медиа білім беруді көрнекі пайдалану негізінде сыни ойлауды қамтамасыз ету [интеграцияланған медиа білім беру];
- заманауи медиа-практиканы оқыту арқылы мамандандырылған немесе Әлеуметтік-мәдени медиа білім беру.

Сыни тұрғыдан ойлауды кеңірек үйренуді қарастырайық. Заманауи медиа-материалдарды пайдалану кезінде ақпаратты жинақтау мен тексеруден басқа, сыни ойлауды дамыту қажет. Яғни, ақпаратты талдауға, типтік қателіктерді бөліп көрсетуге және қорытынды жасауға, ақпаратқа жеке сенім деңгейін қалыптастыруға және ақпараттық хабарламаның жасырын мағынасымен жұмыс істеуге үйрету керек. Дидактика тұрғысынан медиа білім беруді қолдану-бұл тұлғаның сыни ойлауын дамытатын және шығармашылықты арттыратын икемді және әмбебап тенденция.

Медиасауаттылыққа тәрбиелеудің негізгі принциптерінде анықталғандай медиа сауаттылыққа тәрбиелеудің мақсаты-барлық жастағы адамдарға қазіргі қоғамда сыни тұлғалар, тиімді коммуникаторлар және белсенді азаматтар болуы керек деген жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектесу.

Медиасауаттылық туралы ақпарат кейде бұқаралық ақпарат құралдарының жағымсыз жақтарынан, соның ішінде медиа манипуляциялардан, жалған ақпараттан, жыныстық және нәсілдік стереотиптерден және олар туралы алаңдаушылықтан, құпиялылықты жоғалтуға сенімсіздіктен, киберқауіпсіздіктен және интернеттегі жыртқыштықтан қорғауға бағытталған. Медиа сауаттылықты қалыптастыру бұқаралық ақпарат құралдары мен технологияларды қолдану бойынша білім мен құзыреттілікті қалыптастыра отырып, халыққа медиа тұтыну әдеттері мен пайдалану заңдылықтары туралы дұрыс таңдау жасауға көмектесетін қорғаныс формасын ұсына алады.

Медиасауаттылық халыққа әлеуметтік желілердегі әртүрлі мазмұндағы мәтіндер мен хабарламаларды түсінуге және қоғамдық пікірталастарға үлес қосуға, сайып келгенде, өз көшбасшыларын сайлауда дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Медиа сауатты адамдар әртүрлі позицияларға деген көзқарастарына қарамастан, медиа хабарламаларды декодтау кезінде қоғам үшін маңызды позицияны қолдай алады және қолдана алады.

Негізгі ақпараттық сауаттылық бір-бірінен ерекшеленетін және өзара байланысты көптеген нақты өрістерді қамтиды. Сондықтан «медиа сауаттылық» жобасы аясында негізгі ақпараттық грамоталар туралы білім жүйесімен танысу да қамтылатын болады.

Сыни сауаттылық

Сыни сауаттылық-бұл мәтінді және бұқаралық ақпарат құралдарын контекстке, перспективаға және ықтимал бейімділікке негізделген негізгі хабарламаларды анықтау үшін белсенді талдау мүмкіндігі.

Компьютерлік сауаттылық

Компьютерлік сауаттылық-бұл негізгі немесе жетілдірілген тапсырмаларды орындау үшін компьютерлер мен басқа сандық құрылғыларды тиімді пайдалану мүмкіндігі.

Авторлық құқықтың сауаттылығы

Авторлық сауаттылық-бұл авторлық құқық, меншік, пайдалану және басқа құқықтар туралы білетін және басқалардың жұмысын ақылмен пайдаланатын шығармашылық өнімді басқару мүмкіндігі.

Деректер бойынша сауаттылық

Деректердің сауаттылығы дегеніміз-деректерді жинау, түсіндіру және талдау, сондай-ақ осы талдау нәтижесінде алынған ақпарат пен ақпаратты беру. Күнделікті өмірде маңыздылығы артып келе жатқандықтан, жұмыс берушілердің 80% – дан астамы деректердің сауаттылығын қызметкерлердің негізгі дағдысы деп атайды.

Сандық сауаттылық

Цифрлық сауаттылық-бұл цифрланған ақпаратты басқару және онымен өзара әрекеттесу, онлайн тәжірибеге қатысу және цифрлық жұмысты бастау үшін технологияны пайдалану мүмкіндігі.

Апаттардың сауаттылығы

Табиғи апаттардың сауаттылығы-бұл адамның ақпаратты оқу, түсіну және пайдалану қабілеті, апаттарды жою, дайындау, әрекет ету және қалпына келтіру жағдайында негізделген шешімдер қабылдау және нұсқауларды орындау.

Қаржылық сауаттылық

Қаржылық сауаттылық-бұл адамның қол жетімді банктік өнімдерді, қызметтерді, заңдар мен міндеттемелерді түсіну және қаржылық активтер туралы негізделген шешімдер қабылдау қабілеті.

Денсаулық сауаттылығы

Денсаулық сақтау саласындағы сауаттылық-бұл адамдардың денсаулығын нығайтуға және сақтауға көмектесетін ақпаратты табу, басқару және ақылмен пайдалану қабілеті.

Медиасауаттылық

Медиа сауаттылық-бұл бұқаралық ақпарат құралдарының әртүрлі түрлерін іздеу, сыни бағалау, қарым-қатынас және тиімді пайдалану.

Көрнекі сауаттылық

Көрнекі сауаттылық-бұл статикалық немесе қозғалмалы кескіндер, графика, таңбалар, сызбалар, карталар сияқты көрнекі ақпаратты түсіндіру және мән беру.

Веб-сауаттылық

Веб-сауаттылық-бұл Интернетте шарлау, әлеуметтік желілерде тиімді қарым-қатынас жасау және өркендеу, сондай-ақ желіде қалу, құпиялылық пен тәуекелдерді басқару мүмкіндігі.

Ж. Смағұлов, С. Санаубаев.

Серіктестік арқылы бейбітшілік-аймақтың қауіпсіздігін нығайту үшін медиасауаттылық неге маңызды

Осы қыркүйекте Бейжіңде Азия медиа және коммуникациялар орталығының 30 Халықаралық конференциясы өтті, ол тек Азия елдерінен ғана емес, бүкіл әлемнен зерттеушілерді ақпараттық кеңістік мәселелерін талқылау және жаңа сын-қатерлерге қарсы тұру үшін жинады. Негізгі тақырыптардың бірі медиа, ақпараттық және цифрлық сауаттылық болды.

Медиасауаттылық – бұл әртүрлі формада медиа мазмұнды түсіну, сыни тұрғыдан бағалау және құру мүмкіндігі. Ол бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы рөлі туралы білімді, сондай-ақ медиа өндіріске талдау, түсіндіру және қатысу дағдыларын қамтиды.

Ақпараттық сауаттылық – бұл әртүрлі ақпарат көздерінен ақпаратты тиімді іздеу, бағалау және пайдалану мүмкіндігі. Оған сыни тұрғыдан ойлау дағдылары, қажетті деректерді табу және сапалы ақпаратты жалған немесе дәл емес ақпараттан ажырату мүмкіндігі кіреді.

Сандық (цифрлық) сауаттылық – бұл ақпаратты алу, бағалау, құру және бөлісу үшін цифрлық технологиялар мен интернетті тиімді және қауіпсіз пайдалану мүмкіндігі. Ол Сандық құрылғылар мен қосымшаларды қолдануға байланысты дағдыларды, сондай-ақ сандық қауіпсіздік пен этиканы түсінуді қамтиды.

Терминдердегі айырмашылықтар:

Медиа сауаттылық медиа мазмұнды және оның қоғамға әсерін түсінуге көбірек бағытталған.

Сандық (цифрлық) сауаттылық цифрлық технологияларды пайдаланудың техникалық дағдыларына баса назар аударады.

Ақпараттық сауаттылық ақпаратты әр түрлі формада табуға, бағалауға және дұрыс пайдалануға байланысты.

Азия тұрғындары Жер халқының көп бөлігін құрайды, ал жастардың көп бөлігі барлық субөңірлерде тәуекелдерді күшейтеді. Қазақстаннан елдегі медиа сауаттылықты дамытудың жай-күйі мен міндеттері тақырыбында баяндаманы «Терроризмге қарсы комитет» РҚБ қызметкерлері ұсынды, медиа сауаттылықтың маңыздылығын зерттеуге бастамашы болған экстремизмнің алдын алудағы «Әріптестік арқылы бейбітшілік: Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлі» жобасы шеңберінде

Қазақстан делегациясының ақпараты қатысушылардың қызығушылығын тудырды, өйткені жастарды радикалдандыру мәселесі деструктивті топтар үшін технологиялардың қол-

жетімділігін арттыру және әлемде экстремистік белсенділікті күшейту жағдайында бұрынғыдан да өзекті. Өкінішке орай, бүгінде көптеген елдерде саяси, діни және этникалық экстремизм мәселелері басым болып отыр.

Тексеру және ақпаратты сүзу қиын сонымен қатар ақпараттың шексіз көлеміне қол жеткізу пайдаланушылардың жалған әңгімелер мен манипуляцияларға көбірек бейім болуына әкеледі. Қазіргі экстремистік топтар жалған ақпарат тактикасын белсенді қолданады, әділеттілік сезімдеріне, діни және мәдени нанымдарға жүгінетін сенімді, эмоционалды бай бейнелер мен әңгімелер жасайды.

Бұл тактикалар алгоритмдер мен жеке деректерді қолдана отырып, адамдардың белгілі бір топтарына мақсатты әсер ету мүмкіндігінің арқасында әсіресе тиімді болады. Осы шеңберде медиа сауаттылық Ұлттық қауіпсіздік пен экстремизмге қарсы алдын алу стратегиялық құралы ретінде маңызды болып табылады.

Адамдардың террористке айналу процесі туралы бірқатар беделді зерттеулер бар. Барлығы бес сағат -және алғашқы үшеуі ақпараттық, цифрлық және медиа сауаттылықпен тікелей байланысты

Бірінші деңгейде адамдар өздерінің немесе олардың тобының әділетсіз қарым-қатынаста екенін біле бастайды немесе оған сене бастайды. Бұл қанағаттанбау сезімін тудыратын әлеуметтік, саяси немесе экономикалық әділетсіздік болуы мүмкін. Бұл кезеңде ақпараттық сауаттылық, атап айтқанда, дұрыс деректерді жалған мәліметтерден ажырата білу Белгілі бір тағдырды дұрыс емес шешімдерден сақтай алады.

Радикалдандудың келесі кезеңі-кінәлілерді іздеу.

Адам өз жағдайының нақты себептерін немесе кінәлілерін іздей бастайды. Бұл жерде топқа жату сезімі маңызды: жеке адамдар өз қауымдастығын әділетсіздікке ұшырады деп қабылдай бастайды, бұл оларды белсенді позицияға итермелейді.

Виртуалды платформалар радикалды топтарға бүкіл әлем бойынша әлеуетті қолдаушыларға қол жеткізу үшін әлеуметтік желілерді, мессенджерлерді және бейне хостингтерді қолдана отырып, бұрын қол жетімді емес масштабта үгіт-насихат

Асоль Мирманова
«Терроризмге қарсы комитет» РҚБ
төрағасының орынбасары,
радикалдандыру және насихаттау
жөніндегі маман, PhD кандидаты

жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл сайттар экстремистерге осал топтармен, соның ішінде жастармен және әлеуметтік тұрғыдан қорғалмаған топтармен байланыс орнатуға көмектеседі, оларға жалған қолдау сезімін, топқа жататындығын, мақсаттың тектілігін ұсынады.

Сандық (цифрлық) арналар арқылы ақпаратты манипуляциялау мемлекет деңгейінде байқалмай қалуы мүмкін, бұл радикалдануды бақылау мен алдын алуы қиындатады. Бұл кезеңде ақпараттық сауаттылық экстремистік топтар жалдау және радикалдандыру үшін қолданатын манипуляциялық әдістерді тану дағдысы ретінде де көмектесе алады. Ақпараттық сауаттылық дағдылары бар азаматтар заңсыз мазмұнды тез танып, оны уақтылы бұғаттауға ықпал ете алады, бұл сонымен қатар белгілі бір елдердегі қоғамның әл-ауқатына төнетін тәуекелдерді азайтуға көмектеседі.

Үшінші деңгейде адам қарсылас топ немесе мемлекет әділетсіз ғана емес, сонымен бірге дұшпандық деп тұжырымдайды. Бұл «демонизация» процесі жаудан «қорғану» үшін қатаң шараларды ақтауға мүмкіндік береді. Бұл деңгейде адамдар өздерінің радикалды ұстанымдарын, соның ішінде әлеуметтік желілерде белсенді түрде көрсете бастайды-және басқа азаматтардың радикалды мазмұнды тану қабілеті құқық қорғау органдарының қауіп-қатерін болдырмауға ықпал етеді. Егер адам осы кезеңде тоқтатылса, онда бұл қайғылы нәтиженің қауіпін едәуір азайтады.

Радикалданудың төртінші деңгейі-басқаларға қатысты зорлық-зомбылықтың моральдық құқығын қабылдау. Радикалдану процесінде адам біртіндеп зорлық-зомбылықты әділеттілікті қалпына келтірудің қолайлы әдісі ретінде қабылдай бастайды. Мұнда эмоцияны күшейтетін насихат пен идеологиялық көшбасшылар шешуші рөл атқарады, олар адамды зорлық-зомбылықтың моральдық заңдылығына сендіреді. Сондықтан қоғам заңсыз контентпен күреске неғұрлым көп тартылса, азаматтар деструктивті насихатты тануды неғұрлым тез үйренсе, қазақстандықтардың медиа және ақпараттық сауаттылық дағдылары неғұрлым көп болса, жалған жолмен жүргендер үшін ресурстар соғұрлым аз болады.

Соңғы кезеңде-террористік әрекетке дайындық кезінде адамдар террористік идеяларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін іздей бастайды. Бұған ресурстарды табуға, шабуылдарды жоспарлауға және жеке тәуекелдерді қабылдауға бағытталған әрекеттер кіреді. Бұл кезеңде қоғамға көп нәрсе тәуелді емес, бірақ бірлескен күш-жігермен адамның алдыңғы сатылардағы күш-жігерді белсенді шоғырландыру арқылы психикалық өзгерістердің осы кезеңіне жетпеуі үшін бәрін жасауға болады.

БҰҰ, ЕҚЫҰ және басқалары сияқты халықаралық ұйымдар экстремизмге қарсы күресте медиа сауаттылықтың маңыздылығын мойындайды және тиісті бағдарламаларды жүзеге асырады. БҰҰ Бас хатшысының зорлық-зомбылық экстремизмінің алдын алу жөніндегі іс-қимыл жоспарында қоғамның радикалдануға тұрақтылығын нығайту үшін медиа сауаттылықты ілгерілету қажеттігі атап көрсетілген.

Қазақстан түрлі мемлекеттік бағдарламалар, заңнамалық бастамалар және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық арқылы медиа сауаттылықты нығайту және радикалдануды төмендету бойынша белсенді қадамдар жасауда. Білім және ғылым министрлігі мектеп бағдарламаларына медиа сауат-

тылық элементтерін енгізуде, университеттер медиа сауаттылық курстарын белсенді түрде енгізуде. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы цифрлық инфрақұрылымды дамытуға және халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруға бағытталған. Діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимылдың ұлттық жоспары жастар арасында медиа сауаттылық пен сыни ойлауды арттыру жөніндегі шараларды қамтиды. Қазақстан ЮНЕСКО, ЕҚЫҰ, Internews және басқа да ұйымдармен медиа сауаттылық бойынша жобаларды іске асыруда ынтымақтасады.

Халықаралық институттардың қолдауымен медиа сауаттылық пен сыни ойлауды оқыту арқылы жастардың зорлық-зомбылық экстремизмге төзімділігін арттыруға бағытталған «STRIVE Asia» сияқты бірқатар бастамалар іске асырылуда.

Күш-жігерге қарамастан, шалғай және ауылдық жерлерде білімге біркелкі қол жетімділіктің болмауы, білікті кадрлардың жетіспеушілігі, мәдени және тілдік кедергілер сияқты белгілі бір қиындықтар бар.

«Терроризмге қарсы комитет» РҚБ білім беру бағдарламаларын қамтуды кеңейтуді, кадрлар даярлауға инвестицияларды, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастықты күшейтуді, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігіне мониторинг пен бағалауды ұсынады.

Сонымен қатар, біздің еліміз аймақтағы ақпараттық қауіпсіздікті нығайту бойынша бастамаларды алға тарта алады. Орталық Азия елдерінің ішкі күн тәртібіндегі барлық айырмашылықтармен бізде әлі де ортақ нәрсе бар. Мысалы, басқа посткеңестік елдермен салыстырғанда, біздің аймақта құндылық ретінде отбасының жоғары беделі, күшті отбасылық иерархия, үлкендерге ұқыпты және құрметпен қарау бар. Бұл аймақта ислам күшті әсер етеді. Дін құндылықтарды қалыптастыруда, әсіресе ауылдық жерлерде маңызды рөл атқарады. Діни мерекелер мен рәсімдер қоғамдық өмір үшін маңызды, ал исламдық нормалар көбінесе моральдық стандарттарды қалыптастырады. Мұндай факторларды шоғырландыру желісі ретінде пайдалануға болады және қажет.

Орталық Азиядағы экстремистік белсенділіктің күшеюі жағдайында Қазақстан өзінің стратегиялық бастамасы мен дипломатиялық күш-жігерінің арқасында ақпарат алмасу, ортақ шешімдер әзірлеу бойынша бірлестіктер мен нақты іс-шараларды ұйымдастыра отырып, ортақ қатерлерді шешуге көшбасшылық пен дайындықты көрсетеді, талқылау үшін идеялар ұсынады.

Әзірге біздің еліміздегі жағдай салыстырмалы түрде тұрақты болып қалуда, негізінен құқық қорғау органдарының білікті жетілдірілуі есебінен. ҚР ҰҚК ашқан деректерге сүйене отырып, 2024 жылы екі, өткен жылы – үш шабуылдың алдын алды. 2023 жылы 134 шетелдік азаматтың, 2024 жылы 139 – ның кіру әрекеттері тоқтатылды. Экстремистік көзқарастары бар елге жіберілмеген адамдардың саны аздап өсті, бірақ бұл жылдың бірінші жартысындағы деректер болды. ҰҚК, ПМ және прокуратура органдары атынан құқық қорғау органдарының белсенді жұмысы азаматтық қоғамды ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тартудың ауқымды міндеттерін жұмылдыру және іске асыру үшін шағын уақытша бастама жасайды.

Сараптамалық салада біз өңірлік қатерлердің өсуі жалғасынын және Қазақстандағы салыстырмалы түрде тұрақты

жағдайды сақтаудың ең жақсы тәсілі экстремизмнің алдын алу-дағы күш-жігерді біріктіру болатынын түсінеміз.

Мемлекеттік құрылымдар ұлттық деңгейде қолдау көрсетілетін стратегиялар мен бағдарламаларды әзірлей алады, бұл кең қамтуды қамтамасыз етеді және орта сауаттылықты бастауыш мектептен бастап білім беру бағдарламаларына міндетті түрде енгізуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде азаматтық қоғам мен жеке ұйымдар барлық жастағы және өзге де әлеуметтік топтардың медиа сауаттылығын арттыруға бағытталған семинарлар, тренингтер және онлайн-курстар арқылы ақпаратты оқыту және тарату жөніндегі бастамаларды қолдай алады.

Бейжіңдегі АМІС конференциясы Азия алдында тұрған жаһандық сын-қатерлер жағдайында әлеуметтік тұрақтылық пен тұрақтылықты қамтамасыз етудегі медиа сауаттылықтың рөлін талқылау үшін бірегей платформа болды. Конференция аясында медиа сауаттылықтың жалған ақпарат пен манипуляцияларға бейімділігін қалай төмендетуге, сыни ойлауды нығайтуға және жастарға психологиялық қысыммен күресуге қалай көмектесетініне бірнеше рет баса назар аударылды.

Медиа сауаттылық-деструктивті идеологиялар жолында тосқауыл бола алатын тиімді стратегиялық ресурс. Экстремизм цифрлық ортаны тарату арнасы ретінде пайдаланған жағдайда, мектептен бастап ересектерге дейінгі барлық деңгейлерде медиа сауаттылықты енгізу біздің еліміз үшін де, бүкіл өңір үшін де басымдыққа айналады. Бұл ұлттық қауіпсіздікті нығайтып қана қоймай, саналы түрде қарсы тұруға дайын саналы және сыни ойлайтын азаматтардың қалыптасуына жағдай жасайды

Жоба туралы:

«Әріптестік арқылы бейбітшілік: Қазақстанның өңірдің қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлі» атты «Терроризмге қарсы комитет» республикалық қоғамдық бірлестігінің жобасы Орталық Азиядағы халықаралық ынтымақтастық пен тұрақтылықты нығайтуда маңызды рөл атқарады. Бұл жобаны ҚР Сыртқы істер министрлігі қолдады, «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ қаржыландырады және Қазақстанның негізгі халықаралық әріптестермен өзара іс-қимылын жақсартуға және Қытайда, Ұлыбританияда және әлемнің басқа да елдерінде экстремизм мен терроризмге қарсы күрес саласында жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдармен берік байланыс орнатуға бағытталған. Жобаның негізгі мақсаты-тәжірибе алмасу, озық тәжірибелер арқылы аймақтық қауіпсіздікті нығайту және экстремизм мен радикалданудың өсуі сияқты қазіргі заманның сын-тегеуріндеріне жауап беретін шешімдерді бірлесіп әзірлеу.

«Терроризмге қарсы комитет» РҚБ 2016 жылдың қыркүйегінде бұрынғы барлау және құқық қорғау органдарының офицерлерінен құрылды. «Терроризмге қарсы комитет» 2016 жылдың жазында Ақтөбе мен Алматыда қазақстандық қоғамды дүр сілкіндірген және әркімнің террористік қатерлер алдындағы осалдығын атап өткен бірқатар шабуылдарға жауап ретінде құрылды. «Терроризмге қарсы комитет» РҚБ азаматтардың, қоғамның және мемлекеттік органдардың Қазақстан Республикасындағы терроризмге, экстремизмге, есірткі қылмысына, заңсыз көші-қонға және басқа да жаһандық қатерлерге қарсы іс-қимылдағы күш-жігерін шоғырландыруға арналған.

Хабаршылардан боттарға дейін немесе ақпараттық шайқас:

Ақыл мен жүрек үшін күрес

Эльмира Маликова

Қарағанды қаласының қоғамдық кеңесінің мүшесі,
«Қазақстан индустриясы» журналының бас редакторының бұрынғы орынбасары,
Қарағанды қалалық мәслихатының VII шақырылымының депутаты

Бүгінгі ақпарат ағыны цунами сияқты. Біз жаңалықтар, хабарламалар, пікірлер теңізінде тұншығып жатырмыз – олар шынайы және жалған, объективті және біржақты. Фактілер өз құндылығын жоғалтатын шындықтан кейінгі дәуір журналистерге ерекше міндет қояды: жай әңгімешілер емес, шындықтың күзетшілері, жалған ақпаратпен күресушілер болу.

Біз кейде әлеуметтік желілердегі ақпараттық «қоқыстардың» саяси поляризация мен этносаралық қақтығыстарға қалай ықпал ететінін байқаймыз. Қате ақпарат шындықты бұрмалап қана қоймайды, сонымен қатар нақты құрбандарға, әлеуметтік апаттарға, саяси төңкерістерге әкелуі мүмкін. Тіпті шамалы болып көрінетін фейктер де билік пен медиа институттарына деген сенімді жоя алады.

Фейкті қалай тануға болады? Шындықты өтіріктен қалай ажыратуға болады? Қалай қате жаңалықтарды таратушы болмауға болады? Тәжірибеге көшейік.

1. Ең алдымен біз дереккөзді талдаймыз. Автор кім? Оның беделі қандай? Автор туралы ақпаратты тексеріңіз – бұл бірнеше минутты алады, бірақ жалған ақпаратты тексеруге бірнеше сағатты үнемдейді. Әртүрлі ақпарат көздерін пайдаланыңыз. Бір арнамен немесе сайтпен шектелмеңіз.
2. Мазмұны. Сізге фактілерді немесе пікірлерді түсіну өте маңызды? Бастапқы дереккөздерге сілтемелер бар ма? Материалды тексеріңіз. Ешқандай ақпарат сенімді дереккөздерде жоқ екеніне назар аударыңыз.

Сөздің жарылғыш әсері және қалай шындықтан кейінгі дәуірде мифтерді бұзатын журналист болу керек? Ілдім бе ме? Онда оқыңыз. Жалған ақпаратты қалай тануға, манипуляциядан қорғауға және барлық жастағы адамдар үшін адал, жауапты материалдар жасауға болатынын қарастырайық. Біз сарапшылармен сөйлесеміз, нақты әлемдік жағдайларды талдаймыз және журналистік жұмыс үшін практикалық құралдарды ұсынамыз.

3. Күрделі тақырыптар үшін мамандарға хабарласыңыз. Бұл сіздің материалыңызға салмақ береді.
4. Эмоционалды зарядталған сөздерге, дәлелденбеген мәлімдемелерге және нақты емес ауқымды жалпылауға назар аударыңыз.
5. Көрнекі. Суреттер бейне кескіндерді кері іздеу арқылы түпнұсқалығын тексеріңіз.

Журналист әр сөзіне жауап береді. Объективтілік, тәуелсіздік және фактілерді тексеру тек принциптер ғана емес, сонымен қатар кәсіби қызметтің қажетті шарттары болып табылады.

БАҚ-ықпалдың ең қуатты құралы. Олар қоғамдық пікір қалыптастырады, саяси процестерге және азаматтар мен мемлекет арасындағы қатынастарға әсер етеді. Билікке деген сенім, азаматтық белсенділік деңгейі және қоғамның тұрақтылығы журналистік жұмыстың сапасына байланысты.

Қатенің бағасы өте жоғары болуы мүмкін. Бұл сөз қару емес және белгілі бір зорлық-зомбылық пен медиа мазмұны арасындағы тікелей себеп-салдарлық байланыс іс жүзінде дәлелденбейді. Сөз бостандығы принципі бар. Алайда, тарих бізге зорлық – зомбылық пен жаппай кісі өлтіру арасындағы байланыс тек сот тәртібімен ғана емес, халықаралық трибунадың шешімімен ғана емес, сонымен бірге ғылыми зерттеулер арқылы да дәлелденген кем дегенде бір айқын мысал келтіреді. Бұл 1994 жылы Руандадағы 800 мың адамның өмірін қиған геноцидке «мың төбенің еркін радиосы мен теледидары» радиостанциясының әсері туралы. Бұл жағдай сөз бостандығы қағидағарына қарамастан, жеккөрушілікті қоздыру үшін медианы қолдану ауыр және апатты салдарға әкелетінін көрсетеді. Мүмкін, егер халықаралық күштерге радиостанцияның хабарларын тоқтатуға және оларды бейбітшілікке шақырумен алмастыруға рұқсат етілсе, қайғылы жағдайдың алдын алуға болар еді. Сот процесі өтті және айыптаулар тек тікелей ұй-

ымдастырушыларға ғана емес, оны шабыттандырғандарға да қатысты. Бұқаралық ақпарат құралдарында өшпенділік тудырғаны үшін үкіметтің жоғары лауазымды қызметкері, радиостанция басшысы және газет редакторы ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырылды. Эфирде зорлық-зомбылыққа шақырған журналист те түрме жазасын алды.

Шындық жалған дәуірде қалай өмір сүреді?

Егер сіз ежелгі өркениеттерден бастап қазіргі медиа соғыстарға дейін ғасырлар бойы саяхат жасасаңыз, онда ақпараттық соғыс жаңа құбылыс емес екенін көреміз. Ежелгі Римде журналистер болса да, олар үгіт-насихат пен бұрмалау мәселелеріне тап болар еді. Елестетіп көріңізші: императордың хабаршысы соғыстардағы жеңістер туралы мақтау сөздерін таратады, шығындар мен қатыгездіктер туралы үндемейді немесе керісінше шынайы жеңісті жасырып, соғыстың жеңілістері мен сұмдықтары туралы қауесеттерді таратады.

Өткенге экскурсияны жалғастыра отырып, фашистік Германияның тарихын еске түсіріңіз: Екінші дүниежүзілік соғыстың пайда болуына ықпал еткен жалған ақпарат пен үгіт-насихаттың ауқымды науқаны, фактілердің бұрмалануы, өтірік пен антисемиттік үгіт-насихаттың таралуы миллиондаған құрбандарға әкелді. Иракта жаппай қырып-жою қаруының болуы туралы жалған ақпарат 2003 жылы соғыстың басталуына негіз болған кезде Ирак соғысының мысалын келтіруге болады, бұл аймақтың көптеген құрбандары мен тұрақсыздығына әкелді. COVID-19 пандемиясы кезінде көптеген ақпараттық, сауатсыз «лақтырулар» болғанын бәріміз жақсы есімізде сақтаймыз. Пандемияның себептері, емдеу әдістері туралы жалған жаңалықтар аурушаңдық пен өлімнің жоғарылауына әкелуі мүмкін. Интернеттегі жалған фактілердің тез таралуы ұлт денсаулығына да қатты әсер етеді.

Өкінішке орай, бүгінде бұл күрес жаңа формаларға ие болды. Біз фейктерге, бот фермаларына, жасанды интеллектке,

deepfakes-ке және басқа да ақпараттық ағындарға тап боламыз, олардың мақсаты жай ғана адастыру емес, кез келген мақсатқа жету үшін қоғамдық пікірді манипуляциялау.

Оқырмандар үшін журналистика дегеніміз не? Төменде кездейсоқ сұралған адамдардың жауаптары берілген:

- «Менің ойымша, бұл шындық үшін үнемі күрес. Бұл қиын, бірақ маңызды.»
- «Журналистика? Бұл кезде теледидарда ақылды сөздер айтылады. Бұрын жақсы болды, шындық көрсетілді, ал қазір тек әңгіме ғана»
- «Ал, олар не болып жатқаны туралы жазған кезде. Жақсы журналистер шындықты айтады, ал жаман журналистер жақсы түсінеді.»
- «Бұл хабардар болу үшін. Мен теледидардан жаңалықтарды көремін, интернеттегі тақырыптарды оқимын. Басқа ештеңе қажет емес.»
- «Бұл қызықты. Бұл сөзіңізді айтуға мүмкіндік. Өз пікіріңізбен бөлісу және қоғамдық пікірге әсер ететініңіз.»
- «Блог жүргізу сияқты, тек байсалды. Фактілерді тексеру керек, сұхбат алу керек, мобилографтар, операторлар көп жұмыс істейді»
- «Газеттер? Мен бұрын оқыдым, «шындықты» жақсы көрдім. Қазір бәрі желіде, бірақ мен ол жерде ештеңе түсінбеймін. Ең бастысы, зейнетақы уақытында төленеді, ал қалғаны... өздері түсінсін.»
- «Олар бір нәрсені айтады, екіншісін көрсетеді. Бұрын, біздің заманымызда бұл сөз ақшадан қымбат болатын. Ал қазір ондай емес»

Сонымен, бұл мен бе? Көгермендер немесе оқырмандар аудиториясы монолитті масса емес, әртүрлі қызығушылықта-

ры, білім деңгейі, мәдени кодтары және ақпаратты қабылдау ерекшеліктері бар адамдардың әртүрлі топтарының жиынтығы. Ақпаратты жеткізу әдеқайда қиын болды. Ауылдық жерлердегі зейнеткерлер мен мегаполистеги жастар үшін бірдей мақалалар жазу бос орынға айқайлағанмен бірдей. Аудиторияға көпір қалай табуға болады? Менің жетекшім бір кездері маған: «Аудиториямен тиімді қарым-қатынас оның қызығушылықтары мен қабылдау ерекшеліктерін түсінуге байланысты. Сіз өз ойыңызды таңа алмайсыз, ортақ тіл табуыңыз керек», - деп айтқан болатын.

Материалмен жұмыс жасағанда аудиторияның жасын ескеру қажет. Мектеп жасындағы балалар үшін қарапайым, қол жетімді тілді, қысқа сөйлемдерді, жарқын бейнелерді және көптеген иллюстрацияларды қолдану маңызды. Мәтін динамикалық, қызықты және егжей-тегжейлі болмауы керек. Олардың шектеулі өмірлік тәжірибесі мен дерексіз ойлау қабілетін ескеру маңызды. Әзіл, қызықты фактілер мен практикалық мысалдар – мектеп оқушыларының назарын аударудың маңызды құралдары.

Жастар өз кезегінде заманауи жаргондарды, жарқын метафораларды және бейресми стильді қабылдайды. Олар презентацияның қысқалығын, ақпараттылығын және өзіндік ерекшелігін бағалайды. Олардың мүдделері мен өзекті мәселелерін ескеру маңызды. Танымал блогерлерге сілтеме жасау немесе өзекті мемдерге сілтеме жасау қызығушылықты арттыруы мүмкін.

Орта буын (30-50 жас) көбінесе мәтіннің айқындылығы мен құрылымдылығын бағалай отырып, формальды презентация стилін қалайды. Олар үшін нақты фактілер, аналитика

және ақпараттың практикалық пайдалылығы маңызды. Мәтінде абзацтар арасындағы тақырыптар, субтитрлер және логикалық ауысулар нақты тұжырымдалуы керек.

Зейнеткерлік жастағы адамдар баяндаудың тыныш және қалыпты стилін, ақпараттың анықтығы мен анықтығын бағалайды. Мәтін оңай оқылуы керек, терминология мен күрделі конструкцияларсыз. Көру қабілетінің нашарлауын ескеру және жеткілікті үкен қаріп пен қарапайым дизайнды қолдану маңызды. Көбінесе мұндай аудитория үшін жеке тәжірибе мен тарихи параллельдер маңызды.

Жергілікті диалектілерді, дәстүрлерді және мәдени ерекшеліктерді қарастырыңыз. Жергілікті мысалдар мен ұқсастықтарды қолданыңыз. Сюжетті аудиторияның білім деңгейіне бейімдеңіз. Күрделі, мамандандырыған терминологиядан аулақ болыңыз. Аудиторияның әлеуметтік мәртебесін ескеру қажет осы топ үшін түсінікті және қолайлы стильді қолданыңыз.

Қызықты емес ақпаратты таңдамаңыз! Басқаша айтқанда, құпия қарапайым-аудиторияңыздың тілінде сөйлеңіз!

Жазу шеберлігі-оқырманмен ортақ тіл таба білу. Тілді әртүрлі жас және әлеуметтік топтарға бейімдеуді үйрену арқылы сіз өз материалдарыңызды шынымен тиімді және пайдалы ете аласыз.

Мақаланың соңында мен осы материалға нүкте қоятын ҚарМУ жас студентінің жауабын мысал ретінде келтіремін: «Журналистика – төртінші билік, шындықты сақтаушы және халықтың дауысы. Бұл үнемі ақпарат іздеу және қысым мен қиындықтарға қарамастан әлемнің объективті бейнесін аудиторияға жеткізу».

Экран арқылы: балалар кибер- қылмыскерлердің нысанасына қалай айналады

Бүгінгі таңда біздің өміріміздің 30%-ы онлайн әлеммен байланысты. Сондықтан виртуалды қорқыту немесе кибербуллинг мәселесі қоғамдағы ең өткір және ауыр мәселелердің бірі болып табылады.

Татьяна Голубцова

медиа жаттықтырушы және медиа ақпараттық сауаттылық жөніндегі сарапшы, Қарағанды облысының медиа сауаттылық үйінің басшысы

Қазақстанда қанша бала кибербуллинг қауіпіне ұшырайды?

ЮНИСЕФ – тің 2022 жылғы жаһандық есебінде әлемдегі әрбір үшінші интернет қолданушысы бала екендігі айтылған. Қазақстанда балалардың 45%-ы интернетке 5-8 жаста, ал 5%-ы ертерек қосылады. Бұл сандар жақын арада тек артады.

Бұған ДДҰ Еуропалық аймақтық бюросының екінші есебінде келтірілген «мектеп жасындағы балалардың денсаулыққа қатысты мінез-құлқы» (HBSC) халықаралық зерттеуінің деректері дәлел бола алады. Осы зерттеуге сәйкес, қазақстандық жасөспірімдердің 13%-ы кибербуллингке ұшыраған, ал ұлдар арасында бұл көрсеткіш қыздарға қарағанда жоғары.

Осы сандарға сүйене отырып, Қазақстандағы балалардың сегізден бір бөлігі осы проблемаға саналы түрде тап болды. Олар бұл нағыз қудалау екенін түсінеді және бұл туралы ашық айтады. Қанша бала қауіп-қатерді түсінбейді немесе әлеуметтік желілерде немесе мессенджерлерде құрдастарының немесе ересектердің кибербуллингін жасырады? Ресми статистикаға жатпайтын нақты сандар әлдеқайда жоғары болуы мүмкін.

Кибербуллингтің формалары: балалардың еркелігінен ауыр қылмыстарға дейін

Интернеттегі қорлау жағдайлары әртүрлі. Мысалы, мектепке балалар мен жасөспірімдер топтарында жаңадан келген адам әлеуметтік желілерде сыныптағы басқа оқушылардан өзгеше болғаны үшін, немесе қызды артық салмақ үшін, киім, шаш үлгісі үшін қудалануы мүмкін. Сонымен қатар бала ересек адамда зиянды қызығушылық тудыруы мүмкін жағдайлар да бар. Және бұл адам баланың жеке шекараларын бұза бастайды, баланың сеніміне кіріп, камераны қосып, денесінің бөліктерін көрсетуді сұрайды, сонымен баланы басқа заңсыз әрекеттерге мәжбүрлеу арқылы қудалай бастайды. Бір кездері жасөспірімдерді өз-өзіне қол жұмсауға мәжбүр еткен «Көк кит» – бұл кибербуллингтің ең қатал және ойластырылған көріністерінің бірі.

Буллерлер айлакерлік пен алдау арқылы балалардың жақын суреттерін алып, оларды бопсалай бастайды. Өкінішке орай, бұл да бизнес. Балаларға арналған порнографиялық фотосуреттер мен бейнелер қараңғы желіде жоғары бағамен сатылады. «Қараңғы интернетте» балалармен заңсыз қарым-қатынас жасаудың» рецептерімен» бөлісетін және кеңес беретін адамдардың бүкіл желісі бар.

Мұны балалар да, жасөспірімдер де жиі мойындамайды. Олар мұндай виртуалды «достарды» бәрінен – ата-аналардан, мұғалімдерден және құрдастарынан жасырады. Сондықтан мұндай кибербуллинг өте ұзақ, кейде жылдар бойы жалғасуы мүмкін. Егер ересектер де бұл туралы білсе, онда шабуылдаушыны есептеу өте қиын. Интернеттегі алаяқтың IP-мекенжайы жасырылуы мүмкін немесе ол басқа елдің азаматы болуы мүмкін және Қазақстан заңдарына бағынбауы да мүмкін. Бұл әсіресе анонимдер негізінен әрекет ететін қараңғы желіге тән.

Кибер танысу және жасанды интеллект: жасырын қауіптер

Көбінесе кибербуллинг сыныптастарынан немесе ауладағы серіктерден келеді, содан кейін ол әдетте тұрмыстық сипатта болады және мектептегі қорлауға да өте ұқсас. Мысалы, жәбірленушінің фотосуреттерінің немесе бейнелерінің астына оның сыныптастары жасырынып немесе жалған аккаунттардан кіріп, қорлау посттарын жазады. Бұл өте жағымсыз құбылыс, бірақ мұндай қорлаудың құрбанына дұрыс көзқараспен мұғалімдер мен ата-аналар көмектесе алады.

Ересектерден келетін кибербуллинг әлдеқайда қорқынышты. Олар жәбірленушіні заңсыз әрекеттері үшін құрал ретінде пайдалануға дайын. Сонымен, кибершантаж көмегімен балалар тіпті есірткіні таратуға немесе оларды қолдануға мәжбүр ете алады. Бұл көбінесе жасөспірімдерде Telegram немесе WhatsApp жабық чаттарында болады. Сондай-ақ, балалар ересектер үшін жыныстық қатынасқа түсе алады. Бопсалаушылардың әсерінен олар ересектерге жалаңаш бейнелер мен фотосуреттер түсіреді. Мұндай жас ұрпақ көбінесе ВКонтакте, TikTok және мессенджерлерде кездеседі, онда балалар мен жасөспірімдер аудиториясы көп.

Ең сорақысы, біз ата-аналар, балаларымыз ешқашан қудалаудың құрбаны болмайтын сияқты, олар ақылды, оларға бірнеше рет ескерткен едік деп ойлаймыз.

Бірақ, өкінішке орай, олай емес. Цифрлық әлем бізді қымыскерлерден қорғамайды. Керісінше, оларды бізге және балаларымызға жақындатады. Мысалы, менің жақсы досымның қызы жыныстық кибербуллингке тап болды. Он екі жасар қыз өзінің құрдасымен желіде танысып, онымен бір ай байланыста болды. Бастапқыда байланыс достық болды, олар жай ғана фотосуреттермен алмасты, дауыстық хабарламалар жіберді. Содан кейін «жас жігіт» ашық фотосуреттерді жіберуді сұрай бастады, содан кейін олар бір біріне бейне арқылы қоңырау шала бастады, ал қыз камераны қосса, жас жігіт камераны қоспайды екен. Қыздың анасы кездейсоқ хат алмасуды көрді. Олар бұл «жас жігіттің» қайдан шыққанын біле бастағанда, олар Ресейде тіркелген жалған аккаунтты тапты. Ата-аналар ешқашан «жас жігіттің» суретінің артында не жатқанын, оның қанша жаста екенін және оның кім екенін анықтай алмады. Қыз бен оның ата-анасы үшін бәрі жақсы аяқталды. Алайда, егер ата-аналар қызының жалғыздыққа бейімділігін уақытында байқамаса, онда оқиғалардың одан әрі дамуы қайғылы болуы мүмкін еді. Шынында да, мұндай қарым-қатынастың көмегімен сіз баланы немесе жасөспірімді нақты кездесуге шақыра аласыз. Әрі қарай не болатынын тек болжауға болады.

Кибербуллингтің ең қорқынышты жері-бұл үшінші тараптың қатысуы. Өйткені, киберқылмыскерлер басқа біреудің келбетін, басқалардың фотосуреттері мен бейнелерін пайдаланып, оларды өздерінің атынан береді. Қазір жасанды интеллект белсенді қолданылады, оның көмегімен фотосуреттерден бейнелерге, аудиодан бейне қоңырауларға дейін жаңа цифрлық сәйкестікті жасауға болады. Сондықтан кибербуллинг мәселесі одан да күрделі бола түсуде, өйткені алдау технологиялары барлығына, соның ішінде балалардың өздеріне де қол жетімді.

Кибербуллингті қалай «тануға» және балаға қалай көмектесуге болады?

Желіде қорқыту мәселесіне тап болған бала мінез-құлқы-сында өзгереді. Қорқытуға немесе қудалауға ұшыраған, қауіп төнген кез-келген бала өзін жабық ұстауға тырысады. Баланың жағдайы жақсы емес екенін түсінуге болатын негізгі белгілер – мазасыздық, сүйікті ойындарға немесе іс-шараларға деген қызығушылықты жоғалту, ашуланшақтық, алшақтық және ұйқысыздық.

Ата-аналар балаларына мұқият болуы керек, мінез-құлқындағы кез келген кішігірім өзгерістерге назар аударуы керек және оларға әрқашан баланың жағында болатынын және оның кез келген мәселесін шешуге көмектесетінін білдіруі керек. «Біз сені ескерттік, сен ешқашан тыңдамадың және т.б.» үмітсізді тудыратын сөздерді ата-аналарға ешбір жағдайда айтуға болмайды: өкінішке орай, бұл сөздер қиын жағдайда көмектеспейді және балаға желіде дұрыс мінез-құлықты үйретпейді. Керісінше, мұндай сөздермен ата-аналар балаларды өздерінен алыстатады.

Қауіпсіздіктің үш тірегі: медиаэтика, медиагигиена және киберқорғау

Біз 5 жыл бойы мұғалімдерді, ата-аналарды және балаларды медиагигиена, медиаэтика және киберқауіпсіздікті қамтитын медиа және ақпараттық сауаттылыққа үйретумен айналысып келеміз. Бұл желіде жасыл мінез-құлықты қалыптастыратын үш жағдай-тірек.

Біздің әдісіміз кешенді, себебі тек балаларды оқыту жеткіліксіз. Ата-аналар мен педагогтарды да оқыту қажет. Мысалы, бала үйге келіп, анасына кибербуллинг туралы айтып, «жаман» хабарламаларды көрсетеді. Әрине, анасы шокқа түсіп, не істерін білмейді, ең оңай шешім ретінде баласының барлық гаджеттерін алып немесе барлық «зиянды» қосымшаларды бұғаттап/жоюды қарастырады. Мұндай ана баласына көмек көрсетті ме, әлде одан тек зиян келтірді ме деп ойлайсыз? Мектептерде де дәл осындай жағдай орын алады. Кибербуллингтен қорғау жөніндегі барлық оқу материалдары баланың ересектерден көмек сұрауы тиіс деген идеяға негізделген. Алайда, бұл материалдар бойынша ересектер әдетте ақылды және білікті деп есептеледі, олар осындай жағдайларда не істеу керектігін біледі. Бірақ шын мәнінде балалар мүлде басқа ересектермен кездеседі, олар кейде тек көмек көрсетпей қоймай, әрі қарай психологиялық зақым келтіруі мүмкін. Егер мұғалім желіде өз сыныптастары тарапынан қорланған оқушыға көмек көрсету жолдарын білмесе, ол баланы директорға апарып, ата-анасын шақырады. Нәтижесінде, құрбан назардың ортасына түседі, ал қудалаушылар ешқандай жазаға тартылмайды, себебі оларды анықтау өте қиын. Сондықтан қазіргі уақытта әрбір адамға тек желіде өзін қалай қорғауды ғана емес, сонымен қатар басқалардың құқықтарын бұзбауды үйрету бұрын-соңды болмаған маңызды. Мұны мұғалімдер мен ата-аналар балалармен үнемі талқылауы тиіс.

Кибербуллингтің алдын алу үшін үш тарапқа ерекше назар аудару керек: медиаэтика, медиа гигиена және киберқауіпсіздік. Бұл желіде жасыл мінез-құлықты қалыптастыратын үш тірек.

Медиаэтика – жаңа этика, ол әр адамға қажет. Әлеуметтік желілерде «ұнайды» немесе «ұнамайды» деген белгі қойып, біреудің жазбасына пікір жазып, өз ойыңызды оқырмандарыңызға білдірген барлық пайдаланушылар медиаэтика заңдарына бағынады. Бұл заңдарды жүйелі түрде бұзу құқықтық жауапкершілікке алып келуі мүмкін.

Біз өзіміз жариялайтын контент үшін, сондай-ақ ақпараттық алаңның тазалығы үшін тек аудиториямызға ғана емес, заңға да жауаптымыз. Медиаэтикаға тән маңызды қасиет – сіздің сөзіңіз қалай қабылданатынын алдын ала болжап, жанжалдарға сезімтал болу. Есіңізде болсын, сіз өзіңіз кибербуллерге айналуыңыз мүмкін, бірақ оны сезбеуіңіз де мүмкін. Медиаэтика – бұл сонымен қатар желіде ашық кибертравляға ұшыраған достарыңыз бен әріптестеріңізді қолдау өнері.

Екінші «тірек» – медиагигиена. Осы саладағы білім мен дағдылар виртуалды достарды таңдау, олардың профильдерін талдау, кибербуллингке дұрыс жауап беру және стalkerлер мен хейтерлерге сауатты жауап беру немесе жауап бермеу үшін қажет. Медиагигиенаның басты ережелері: желідегі уақытты шектеу, әлеуметтік желілердің жаңалықтар лентасын шексіз айналдырмау, пайдалы ақпаратты таңдау, желідегі алгоритмдер механизмін түсіну және «хайпты» жазбаларға лайк басу немесе пікір жазу емес. Әр қадам саналы болуы тиіс.

Үшінші «тірек» – кибербуллерлерден цифрлық қорғау, ол аккаунттарды күрделі паролдермен қорғауды, екі факторлы аутентификацияны, фейк аккаунттарды бұғаттауды, әлеуметтік желілердің техникалық бөлімімен кибербуллингтің алдын алу немесе зиянкестерді бейтараптандыру бойынша байланыс орнатуды қамтиды. Қажет болса, сотқа немесе полицияға арыз беру үшін кибербуллингтің цифрлық деректерін және дәлелдерін жинау да маңызды.

Кибербуллингке қарсы қорғау білімінің төртінші аспектісі – заңнаманы бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Жеке тұлғаның құпиялығы, ар-ождан мен абыройын қорғау бойынша белсенді заңдар болмаса, хейтерлер мен стalkerлерді тоқтату қиын.

Балаларды киберқауіпсіздікке қалай және қашан үйрету керек?

Бұл оқу процесін өзіңізден бастаған маңызды, тіпті балаларыңыз болмаса да. Қазіргі балалар гаджеттерге туылған сәттен бастап жауап береді, сондықтан цифрлық сауаттылық ең алдымен ересектерге қажет. Бір дәрігер ай сайынғы балаға анасы қашан баланы тәрбиелеу керек деп сұрағанда, ол он ай кешігіп қалғанын айтты. Сондықтан егер сіздің балаңыз дүниеге келіп, қуанышыңызды достарыңызбен бөлісу үшін телефонды алып, суретке түсіріп, желіге салсаңыз, осы сәттен бастап балаңызды цифрлық технологияларға үйрету процесі басталды. «Альфа ұрпағы гаджет қолында туылады» деп айтылады. Ата-аналар мен мұғалімдер балаларынан технологиялық жағынан кейде қалыс қалады, бірақ олар этиканы үйретіп, этикалық және құқықтық нормаларды бұзудың жауапкершілігі туралы айта алады. Ересектер мен балалар жаңа цифрлық әлемде бір-бірінен үйренуге тура келеді.

«Қазақстандағы медиасауаттылық: экстремизмге қарсы күрестің негізгі факторы»

Аманжол Уразбаев

Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік Кеңесі жанындағы «Контртеррористік комитет» қоғамдық ұйымының төрағасы, ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті полковнигі (запаста), заң ғылымдарының кандидаты, ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің Қоғамдық кеңесінің мүшесі

Цифрлық технологиялардың дамуы экстремизмнің жаңа түрлері мен ауқымдарын қалыптастыруда. Виртуалды платформалар экстремистік топтарға деструктивті идеологияларды жаппай тарату және жастар мен әлеуметтік тұрғыдан қорғалмаған топтар сияқты осал әлеуметтік топтарға әсер ету үшін арналар ұсынады.

Ең өткір қауіптердің бірі радикалды топтардың әлеуметтік желілер мен мессенджерлер арқылы адамдарды радикалды идеяларға тартуы, жалған нарративтер ұсынуы және олардың қабылдауын манипуляциялауы болып табылады. Мұндай жағдайда медиаграмоттылық ұлттық қауіпсіздіктің маңызды элементіне айналып, экстремизмнің алдын алу үшін тиімді құрал болып табылады.

БҰҰ Бас хатшысы ұсынған зорлық-зомбылық экстремизміне қарсы іс-қимыл жоспары бойынша медиасауаттылық экстремизммен күрестің негізгі құралдарының бірі ретінде қарастырылады, өйткені ол қоғамның радикализацияға қарсы төзімділігін нығайтуға және деструктивті нарративтердің әсерінен қорғауға көмектеседі.

Жоспарда медиасауаттылықтың азаматтарда сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал ететіні және бұл олардың манипулятивті тактикаларды тануға көмектесетіндігі көрсетілген. Осы тұрғыдан алғанда, медиасауаттылық экстремизмге қарсы күрес және ақпараттық қауіпсіздікті нығайту үшін мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылады.

Әрбір пікір нақты деректерге негізделуі тиіс болғандықтан, біз Қазақстан мен Орталық Азиядағы радикализация деңгейі мен медиасауаттылық арасындағы өзара байланысты зерттеу нәтижелерін ұсындық.

Зерттеудің алғашқы кезеңінде Қазақстанда сауалнамаға қатысқандардың 86%-ы медиасауаттылықтың радикализацияның алдын алуға маңызды екенін атап өтті, ал 90,7%-ы БАҚ экстремизмге ықпал етуі мүмкін деп санайды, 70,1%-ы радикализацияны өңір үшін тікелей қауіп деп есептейді. Медиасауаттылықтың маңыздылығын мойындағанымен, респонденттердің 63,6%-ы Қазақстанда оған жеткілікті мән берілмейтінін, ал 76,6%-ы оқу орындарында медиасауаттылық туралы білім алмағанын айтты.

Қосымша деректер ақпараттық жүктеме жағдайында ақпаратты сыни қабылдаудың маңыздылығын көрсетеді. Мысалы, респонденттердің 28%-ы дезинформацияға жиі ұшырайтынын, 42,1%-ы жиі кездесетінін атап өтті, бұл медиасауаттылық пен контентті талдау дағдыларын дамыту қажеттілігін арттырады. Халықаралық зерттеулер жастар арасында медиасауаттылығы төмен адамдардың радикалды нарративтерге үш есе жиі ұшырайтынын көрсетеді, бұл оларды радикализацияға әлдеқайда бейім етеді.

Алынған деректер мен халықаралық тәжірибеге негізделе отырып, Қазақстан үшін келесі шараларды ұсынамыз:

1. Медиасауаттылықты бастауыш мектептен енгізу, бұл жастардың сыни ойлау қабілетін ерте жастан қалыптастыруға мүмкіндік береді.

2. Балаларды киберқауіпсіздік негіздеріне үйрету үшін интерактивті оқыту әдістерін, мысалы, ойын қосымшалары мен бейнемазмұнды пайдалану.

3. Мұғалімдер мен оқытушыларға арналған курстарды ұйымдастыру, бұл оларға ақпаратты талдауға, манипуляцияны тануға және радикализациядан қорғануға дайын болуға көмектеседі.

4. Медиасауаттылық бойынша мұғалімдер үшін сертификаттау жүйесін енгізу, оқытудың сапасын арттыру және тұрақты медиа білім беру жүйесін қалыптастыру.

5. Әр түрлі топтар үшін бейімделген бағдарламаларды жасау: зейнеткерлер үшін аудио курстар, мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған арнайы қосымшалар.

6. Журналистер үшін дезинформациямен күресу бойынша модульдер, бұл олардың ақпаратты талдау дағдыларын жақсартуға және манипуляцияларға төтеп беруге мүмкіндік береді.

7. Халықаралық ұйымдармен серіктестік орнату, тренингтер өткізу, медиаграмоттылық саласындағы озық тәжірибелермен танысу үшін мамандарға қолжетімділікті қамтамасыз ету.

8. Медиасауаттылық деңгейі мен радикалды идеяларды қабылдауға әсерін зерттеуді тұрақты түрде жүргізу, стратегияларды мониторинг жасау және түзету.

Зерттеу мен халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі мен Білім және ғылым министрлігіне медиаграмоттылық бағдарламаларын ілгерілету үшін күш біріктіру туралы ұсыныс білдірдік.

Біз Қазақстан үшін экстремизм мен терроризмге қауіптерді төмендетудің ең тиімді құралы алдын алу жұмыстарын жүргізу және барлық жас пен әлеуметтік топтарды медиаграмоттылыққа кең ауқымда оқыту екеніне сенімдіміз.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы Қоғамдық кеңес аясында медиасауаттылықты Қазақстанда экстремизмнің алдын алудың тиімді механизмі ретінде нығайту және ілгерілету бастамасын көтердік. Бұл бастама Мәдениет және ақпарат министрлігі жанындағы Қоғамдық кеңес мүшелері тарапынан қолдау тапты, олар министрліктерге бірлескен үндеуді қабылдады.

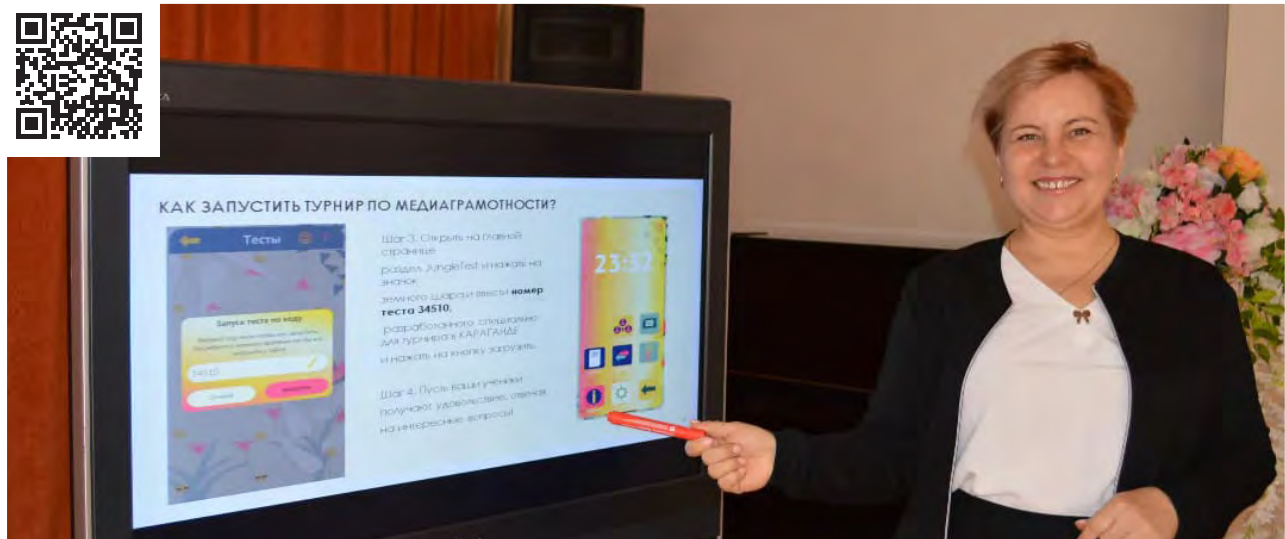
Бұл қадам мемлекеттік органдар, білім беру мекемелері және азаматтық қоғам күштерін біріктіру жолында біздің үлесіміз болып табылады, бұл медиасауаттылық деңгейін көтеруге, ұлттық ақпараттық қауіпсіздікті нығайтуға және қоғамдағы радикализация қаупін төмендетуге септігін тигізеді.

Медиясауаттылығын қалыптастыратын ойындар

Татьяна Голубцова

ойын әдістемелері авторы, медиа және ақпараттық сауаттылық бойынша сарапшы

Көптеген мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орындарының оқытушылары оқушылар мен студенттерге дәстүрлі сабақтарда, дәрістер мен семинарларда нақты білімді қабылдау және меңгеру қиын екенін байқауда. Ал қызықты әрі тартымды ойын түрінде алынған білім олар тарапынан тезірек меңгеріліп, ұзақ уақыт есте сақталады.

Қарағанды қаласында медиа және ақпараттық сауаттылық бойынша ойын технологияларын дамыту жұмыстарымен «Выбирай» продюсерлік-издательдік орталығы мен «Психология-Бизнес-Медиа» ассоциациясының командасы айналысуда. Барлық оқытушы ойын жобалары Internews халықаралық ұйымының қолдауымен жүзеге асырылды.

MediaJungle тақталық ойыны қалай жасалып, дамыды

Біздің қызметіміздің бастамасы Қазақстандық жоба командасы, оның құрамында медиа жаттықтырушылар Татьяна Голубцова мен Мейрамхан Жапек, психология, ойын практиктері, трансформациялық ойындар авторы Наталья Ткалич болған кезде болды. Олар Астанада өткен Екінші Орталық Азия Эдьютон конференциясында MediaJungle трансформациялық оқыту бизнес ойынын таныстырып, оны іске асыруға грант алды. Жоба нәтижесінде ойын жасалып, қатысушылардың медиа сауаттылығының тоғыз бағыты бойынша білімдерін анықтауға мүмкіндік беретін, әлеуметтік желілер мен мессенджерлердегі жұмыс дағдыларын, бұқаралық ақпарат құралдарымен қарым-қатынас жасау қабілеттерін көрсететін ойын пайда болды.

Ойын алты бөлімнен тұрады: МИГ, мессенджерлер, әлеуметтік желілер, БАҚ, «Қара орман» және «Джунгли қазыналары». Қатысушылар сұрақтарға жауап береді, тапсырмаларды орындайды және талқылауларға қатыса отырып, эдукойндар мен білім баллдарын жинайды. Бұл деректер ойыншының картасында тіркеліп, оның күшті және әлсіз жақтарын анықтауға көмектеседі. Сұрақтар нақты мысалдардан, мысалы, әлеуметтік желілерден жаңалықтардың сенімділігін бағалау немесе ұсынылған жағдайға қатысты шешім қабылдаудан тұрады. Ойын форматы оқытушы мен оқушы арасындағы кедергілерді жояды: оқытушы білім көзі емес, ойын жағдайларын жасайтын модератор ретінде қызмет етеді.

Ойын өмірдің «айнасы» ретінде жұмыс істейді. Ойын барысында адамның әрекеттері оның мамандықта, өмірде және басқа адамдармен қарым-қатынаста қалай әрекет ететінін көрсетеді. Ойын жағдайында медиаэтика жөнінде пікірталас жүргізуге, мүмкін болатын және рұқсат етілген шекараларды анықтауға мүмкіндік бар, бұл ретте ойын мінез-құлықтың қалыптасқан стереотиптерінен аулақ болуға мүмкіндік береді. Ойын оқыту процесін нақты қажеттіліктерге немесе аудиторияға жеңіл және жылдам бейімдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, бірінші курс студенттері үшін жеңілдетілген сұрақтар дайындалады, жоғары курс студенттері мен магистранттар үшін күрделі тапсырмалар ұсынылады, «PR» мамандығы бойынша

студенттерге кәсіби қажеттіліктеріне баса назар аударылады.

Бұл ойын әртүрлі аудиториямен өткізілуі мүмкін, өйткені негізгі ақпаратты тексеру дағдылары әлеуметтік желілермен, мессенджерлермен жұмыс істейтін және БАҚ арқылы ақпарат алатын кез келген адам үшін қажет. Аудиторияға бейімделу – балалардан бастап қарт адамдарға дейін – олардың қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмаларды өзгерту арқылы жүзеге асырылады.

Бұл ойын ұлттық қазақ тілінде ерекше сұранысқа ие болды, өйткені білім беру саласында ұлттық менталитетті ескеретін креативті оқыту ресурстары жетіспейді. Ойын сондай-ақ қазақ тіліндегі радио бағдарламасы форматына бейімделді: 2020 жылдан 2023 жылға дейін «Шалқар» халықаралық радиостанциясының тікелей эфирінде, «Қазақ радиосында» қайталанып, ойынның бейнемазмұны осы радиостанциялардың YouTube-арналарында көрсетілді.

Ойын Қазақстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Өзбекстан журналистика факультеттері мен бөлімдерінде оқитын студенттер арасында, магистранттар мен оқытушылардың қатысуымен тестіленді.

Бұл ойын студенттің білімін, практикалық дағдыларын бағалауға, негізгі сындарлы ойлау мен ақпаратты өңдеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін әдістемелік құрал ретінде қарастырылуы мүмкін. Ойынды педагогикалық тұрғыдан ерекше құнды ететін нәрсе – оның ұжымдық сипаты мен бәсекелестік элементі. Ал ең маңыздысы, ойын трансформациялық әсерге ие және жеке тұлғаның ақпараттық мінез-құлқын және әдеттерін қайта ойлауға әкеледі.

MediaJungle трансформация құралы ретінде

Трансформация – бұл бейнелердің, ойлардың, сезімдер мен эмоциялардың, сөздердің өзгеруі. Әдетте, қатысушы белгілі бір сұраққа жауап немесе тапсырманы орындау тәсілін іздегенде, басқа ойыншылардың көмегіне жүгінеді. Одан алған ақпаратты қабылдай отырып, ол кімнің манипуляция жасап жатқанын, кімнің шынайы көмек көрсетуге тырысып жатқанын, белгілі бір нұсқаны растау мүмкіндігі бар-жоғын, ойын техникаларының қайсысы – манипулятивті немесе манипуляциясыз табысқа жеткізетінін анықтауға тиіс. Сондай-ақ, қай табыс маңызды екенін – жаңа білім алу немесе бар білім үшін ақы алу және басқа да сұрақтарды ой елегінен өткізу қажет. Барлығы ойын барысында адамның ақпараттық кеңістіктегі мінез-құлқының моделін қайта құрып, оның ақпараттық тұтынуын түзетуге көмектеседі, сындарлы ойлауды дамытады, дұрыс таңдау жасауға немесе қателіктерді түзетуге үйретеді. Міне, ойынның трансформациялық әсері.

Растау үшін біз «Туран» университетінің журналистика факультетінің түлегі Алена Клейнбоктың Сауле Барлыбаева – д.и.н., профессор ҚазҰУ им. әл-Фараби пікірін келтіргіміз келеді: «Менің ойымша, бұл медиа саласымен байланысты немесе осы салаға қызығушылық танытатын адамдар үшін ең пайдалы ойындардың бірі. Жалпы, барлық мамандық иелеріне, тек медиа саласынан емес, медиа сауаттылық дағдыларын игеру пайдалы. Бұл өте жақсы ойластырылған және дәл есептелген ойын, ол жаңаны білуге және ұмыт болған ескі нәрселерді еске түсіруге мүмкіндік береді. Жеке өзім үшін бұл өзімді маман ретінде сынақ болды. Мен оны істей аламын ба? Осы ойынның арқасында мен өзімнің кемшіліктерімді түсіндім, не нәрселерді қайталау немесе білуім керек екенін анықтадым. Сондықтан мен бұл ойынды өте пайдалы деп санаймын, ол дамуға көмектеседі. Маған әсіресе, маңызды мәселелердің қарапайым және түсінікті түрде ұсынылғаны ұнады. Сонымен қатар, маған марапаттау тәсілдері ұнады: сұраққа жауап бердің – өз ақшаны алдың, білімдеріңді растадың – балл алдың. Білім мен ақшаны бөлу өте керемет идея екен. Барлық командалар әртүрлі ойнайды. Бірі ақшаны іздейді, енді бірі білімді іздейді. Бұл ойынды одан әрі қызықты етеді...»

Ойынның тағы бір маңызды қасиеті – ол кез келген аудиторияға, жас тобына немесе нақты процессқа оңай бейімделеді. Мысалы, егер MediaJungle ойынын IT-специалистері ойнайтын болса, ойын карталарында фейктерді жасауға немесе оларды анықтауға арналған бағдарламалар мен сервистер туралы сұрақтар көбірек болуы керек. Балалар мен жасөспірімдер үшін карталардағы сұрақтарды жеңілдетіп, тапсырмаларды оңайлатуға болады. Медиа және ақпараттық сауаттылық бойынша білім алатын студенттерді, журналистерді, PR мамандарын және басқа да мамандарды оқыту барысында ойынды дәстүрлі емтихандар немесе тексерулердің орнына білімді тексеру үшін қолдануға болады. Осы тұрғыда «Туран» университетінің тіл және коммуникациялар кафедрасының аға оқытушысы Татьяна Затонскаяның пікірін келтіруге болады: «Мен студенттеріммен бір үстелге отырып, біз өзімізді және бір-бірімізді қарапайым оқу процесінде ашпаған қырларымыздан таныдық. Маған оқыту мен студенттермен өзара әрекеттесудің интерактивті жағы да маңызды болды. Мен осы ойынды оқу процесінде қолдану мүмкіндігін көремін және оны дәстүрлі тексерулердің орнына қуана қолданар едім». Сондай-ақ, ойын тек профильдік мамандықтар өкілдері үшін ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарымен тікелей байланысы жоқ студенттер мен оқытушылар үшін де пайдалы болғанын атап өткен жөн. Мысалы, презентациялық ойындарға Қарағанды мемлекеттік медицина университетінің, Қарағанды транспорттық-техникалық колледжінің, М. Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясының, «Сымбат» дизайн және технология академиясының, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің, ҚазҰУ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің және басқа да оқу орындарының студенттері мен оқытушылары қатысты. 2019 жылы ойын алғаш рет мектеп оқушылары, мектеп мұғалімдері, педагогикалық жоғары оқу орындарының оқытушылары және Орталық Азия елдерінің білім министрліктерінің өкілдері арасында өткен Медиасауаттылықтың Бірінші Орталық Азия конференциясында (Бішкек, Қырғызстан) өткізілді.

Ойынның оқыту процесін қалай сипаттайтынын «Сымбат» сән колледжінің студенті Варвара Баснева былайша түсіндіреді: «Өз мамандығың мен салаңа жатпайтын білімді алу өте ерекше болды. Сол білімдерге жауап беру, болжау жасау, бірге жауап табу қызық болды. Осы ойынның арқасында мен «медиа сауаттылық» терминін түсіндім». Ойын сондай-ақ фестивальдерде, шығармашылық кездесулерде, квиздерде өзін жақсы жағынан көрсетті, бір үстелге әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдері жинала алды: магистранттар, кәсіпкерлер, мұғалімдер, зейнеткерлер... Бұл шынайы өміргедей белсенді өзара әрекеттесуге және медиа саласындағы тәжірибе алмасуға кедергі келтірген жоқ.

Тағы бір маңызды нәрсе – ойын оқу курсының айырмашылығы, ол өз өмірін жүргізбейді, оған жарнама мен жылжыту қажет. Сондықтан ойынның жүргізушілері немесе авторлары өз өнімдерін жылжыту дағдыларына ие болуы керек. Мысалы, біздің команда ойынның әлеуметтік желілерде аккаунттарын құрып, барлық жобаларымыз бен әртүрлі аудиториялармен жұмысымыз туралы айтып, қатысушылардың пікірлерін жариялап, анонстарды шығарып, еріктілер ойынын өткізіп және тағы басқалар жасадық. 2019 жыл біздің шығармашылық команда үшін өте сәтті болды. Біз ойынды Қазақстанның барлық ірі қалаларында өткіздік, Бішкекке, Душанбеге, Ташкентке бардық, Мәскеуде презентация жасадық. Бірақ пандемия басталғаннан кейін жоба тоқтатылды. Соның нәтижесінде біз электронды нұсқасын жасау қажеттілігіне келдік, оны кейінірек таныстырамыз.

Қазақстанның ойын технологияларын жылжыту және пайдалану тәжірибесі Молдова еліндегі әріптестерімізді қызықтырды – SuperLike үкіметтік емес ұйымы. MediaJungle ойыны румын тіліне аударылып, екі жыл бойы біздің әріптестеріміз жастарды, кітапханашыларды, жаттықтырушыларды даярлау мақсатында белсенді қолданылды, ал 2023 жылы Молдова Республикасының Білім министрлігі оны мектептерде қолдануға ұсынды. Осы министрліктің тапсырысы бойынша біз молдовалық әріптестерімізбен бірге бастауыш мектеп үшін ойынның балалар нұсқасын жасадық.

MediaPolice: ойын негативті медиа факторларымен күрес туралы

Біздің екінші білім беру өніміміз – медиа білім беру сұраныстарын ескере отырып, карта ойындарының бейімделуі. Ойында қарапайым құрылым, жеңіл ережелер, ойыншылардың жылдам әрі белсенді түрде қатысуы қарастырылған. Мұндай ойындарды педагогтар арнайы дайындықсыз да жасап шығара алады. Бұл – танымал «Полицейлер» (оригинал атауы – «Копы») карта ойынын білім беру міндеттеріне бейімдеудің мысалы. Бұл ойынның «МедиаДжунгли» жобасынан айырмашылығы – ол тар тақырыпты шешеді: медиа саласындағы негативті факторларды анықтап, олардан қорғануды үйретеді. Медиа кеңістігін зерттеудегі бұл аспект ақпараттық соғыстардың, инфодемияның, фейк ақпараттардың, манипулятивті

хабарламалардың, кибербуллингтің артуы аясында ерекше өзекті болды. Сондықтан біз ойынның назарын нақты теріс факторларға аударып, ойыншыларымызды оларға қарсы тұруға үйретуді жөн көрдік.

«MediaPolice-1» – күнделікті өмірде жиі кездесетін медиа теріс факторлары туралы ойын. Бұл ойын осы факторлармен қалай өзара әрекеттесу және олардан қалай қорғану керек екенін үйретеді. Сонымен қатар, бұл интуиция, саналық және мұқияттық туралы ойын, себебі осы қасиеттер ойын барысында белсенді түрде дамиды. Біз үнемі интуитивті немесе саналы түрде таңдау жасап, қай жерде логикаға, ал қай жерде сезімдерге сүйеніп әрекет ететінімізді түсінуге үйренеміз.

Ойындағы міндеттер: медиа саласындағы түрлі теріс факторлар туралы білу және олардың бізге қалай әсер ететінін түсіну; осы факторлардан қорғану әдістерін білу, өз қорғану тәсілдерін дамыту; теріс медиа ықпалы жағдайында медиа және ақпараттық сауаттылықты арттыру; назар, саналық, интуиция, логика және сындарлы ойлау сияқты маңызды қасиеттерді дамыту.

«MediaPolice-1» ойыны осылай аталады, себебі біз, шынайы детективтер сияқты, тергеу жүргіземіз – медиа саласындағы қандай теріс жақтар бар және олардан қалай қорғануға болады. Біз, ойыншылар, ШЫНДЫҚТЫ қорғаушы боламыз. Ойында біз «заттай дәлелдер» жинаймыз – теріс факторлар мен қорғану әдістері ШЫНДЫҚТЫ қорғаудың құралы. Ойында сөз ойындары мен мағынасы бар – MediaPolice (медиа полициясы), MediaPolis (медиа қаласы) және Megapolis (үлкен қала). Мегполис пен медиаполис – бұл біздің бәріміз өмір сүріп жатқан орта. Бізге бәрімізге медиа ортасының теріс әсерлерінен қорғаныс қажет, жарнамадан бастап манипуляцияларға дейін.

«MediaPolice-1» – карта ойыны (ойын алаңы жоқ), оны кәдімгі карталар сияқты ойнаймыз. Ойын «бірінші» деп аталады, себебі бұл осы сериядағы алғашқы ойын. Біз «MediaPolice-2» ойынын теріс медиа факторлардан қорғаудың позитивті әдістерін қамтитын етіп шығаруды жоспарлап отырмыз. Мүмкін, серия «MediaPolice-3» сияқты басқа тақырыпта жалғасуы мүмкін, мысалы, фактчек туралы ойын ретінде. Ойында теріс факторлардың 25 түрі және олардың төрт түрлі интенсивтілік дәрежесі зерттеледі. Мысалы, «жеккөрушілік тілі» немесе «жеккөрушілік риторикасы» (hate speech) төрт деңгейде беріледі: әлсіз, орташа, күшті және үлкен ықпал (өзгелердің тәжірибесін жоққа шығарудан бастап, зорлық-зомбылыққа шақыруға дейін). Коптың міндеті, ал әрбір қатысушы – полиция қызметкері, осы факторлардың қайсысы басқа қатысушыларда бар екенін анықтап, қорғандың өз тәсілін ұсыну немесе басқа қатысушылар мен ойын жүргізушісінің ұсынған қорғау әдістерін тыңдау, егер барлық қатысушылар жауап таба алмаса. Ойынның нәтижесі бойынша, көбірек теріс фактор жинаған қатысушы жеңімпаз болып табылады. Ойын қазақ және орыс тілдерінде шығарылды.

Біз ойын жасауда екі түрлі көзқарас бар екенін байқаймыз: біріншісі – кең ауқымды және жан-жақты тәсіл, «МедиаДжунгли» ойынында көрсетілгендей, мұнда әмбебаптық принциптер ауқымды жобалада жүзеге асырылады, екіншісі – тар

тақырыптағы көзқарас, онда белгілі бір тақырып немесе сала бойынша дағдыларды дамытуға және білім алуға бағытталған. Әрбір бағыт медиапедагогтың ойын жүргізушісіне (игропрактикке) және ойын технологияларын жасаушыға (игротехникке) трансформациялану жолын бастау үшін негіз бола алады.

Мобильді қосымша «Медиа Джунгли»: сандық технологиялар білімге қолжетімділікті қалай кеңейтеді

2021 жылы біз 7-9 сынып оқушыларына бағытталған «МедиаДжунгли» мобильді қосымшасын әзірлеуді бастадық. Бұл жоба Internews Kazakhstan тапсырысымен жүзеге асырылды. Қосымша Орталық Азия елдерінің орта мектеп оқушылары үшін медиаграмоттылық бойынша оқу курсы қолдады. Оны <https://mediajungle.kz> сілтемесі арқылы көруге болады. Жасалған цифрлық өнім, ең алдымен, мұғалімдер үшін «цифрлық көмекші» қызметін атқарады. Бұл қосымшада үш мини-ойын бар, мұнда ойыншы ұпай жинап, өз рейтингін көтереді, соның ішінде медиаграмоттылық бойынша викториналардың сұрақтарына жауап береді. Ойында мультимедиа элементтері пайдаланылады: цифрлы джунглилер, кейіпкерлер, антикейіпкерлер, заттар, анимация, арнайы музыка мен дыбыстар көңіл-күй мен шиеленіс тудырады, кейіпкерлердің дауысы бар...

Бұл қосымша басқа мобильді ойындардан келесі параметрлері бойынша ерекшеленеді: біріншіден, шығыс мотивтерімен біріктірілген цифрлы суреттер мен түпнұсқалық дизайн; екіншіден, бұл ойынды медиаграмоттылық сабақтарында тестілеу жүргізу үшін қолдануға болады: тест нәтижелері мұғалімге жіберіледі; үшіншіден, ойынды медиаграмоттылық бойынша турнирлер ұйымдастыру үшін пайдалануға болады және қарсыластарға шақыру тастауға мүмкіндік береді; төртіншіден, ойындағы жеке статистика мен бүкіл әлем бойынша ойыншылардың статистикасын көруге болады; бесіншіден, ойында жергілікті ерекшеліктерді ескере отырып, арнайы сұрақтар бар: ойын өзбек, қазақ, тәжік тілдеріне аударылған.

Ерекше атап өту қажет жайт, бұл қосымшада мұғалім тек пайдаланушы ғана емес, сонымен қатар автор болып табылады. Ол медиабілім беру тақырыптары мен басқа да оқу пәндерінен тестілер жасауы мүмкін: тарих, әдебиет, география және т.б. 2022 жылы біз Қазақстанда алғашқы сынақ турнирін өткіздік, оған 50-ден астам мұғалім және 150-ден астам оқушы қатысты. Турнир жеңімпаздары қосымшаның әлеуетін жоғары бағалады. Мысалы, Қостанай облысы Жітіқара қалалық мектебінің информатика пәнінің мұғалімі, турнир жеңімпазы Инна Тургумбекова «ойынның интерфейсі қарапайым, өте жарқын, турнир сұрақтары оқушылардың көкжиегін кеңейтуге көмектеседі, мен оны сабақтарда, әсіресе интернет қауіпсіздігі бойынша қолданамын» деп атап өтті.

Қосымша тек оқушыларға ғана емес, студенттер мен кәсіби журналистерге де ұнады – 2024 жылы біз Қарағанды қаласының кітапханаларында, Алматы және Астана қалаларындағы жоғары оқу орындарында осы ойын негізінде жеті квест өткіздік. 2024 жылдың қазан айында қосымша Орталық Азия елдерінен келген кәсіби журналистерге ЮНЕСКО-ның меди-

аграмоттылық және ақпараттық сауаттылық бойынша журналистерді оқыту жобасы аясында қолданылды.

2023 жылы «МедиаДжунгли» қосымшасы Сербиядағы Белград қаласында медиаграмоталық және ақпараттық сауаттылықты оқытудағы жаңа технологиялар тақырыбында өткен халықаралық конференцияда таныстырылып, халықаралық сарапшылардан оң пікірлер алды.

Біздің команда қосымшаны оқу процесінде барлық деңгейлерде – сабақтардан тренингтерге, үйде уақыт өткізу мен дағдыларды дамытуға дейін қолдану бойынша оптимистік болжам жасайды. Бұл ойында да, үстел ойындарында да біз «өмір бойы оқу» немесе «өмір бойы ойын» қағидасын іске асыруға тырыстық, бұл дегеніміз сұрақтар мен тапсырмалардың үнемі жаңартылуы, мазмұнды өзектендіру – жаңа оқу бөлімдері мен блоктарын, мини-ойындарды енгізу, қазіргі заманғы технологияларды, мысалы, мұғалімдерге көмек ретінде жасанды интеллектті енгізу. Мұның барлығы ойындағы ашық бағдарламалық кодтың арқасында мүмкін болады, бұл жерде авторлар ретінде мұғалімдер мен оқушылар да қатыса алады. Айтпақшы, біздің тәжірибемізде алғашқы жеңімпаз оқушы өзі команда құрып, мұғалімнің орнына тест ұйымдастырған жағдай болған.

Ойын технологияларының артықшылықтары мен шектеулері

Ойын технологияларының артықшылықтары мен шектеулері қазіргі оқушылар жастарына және оқу форматына қарамастан, олар ақпараттың көптігінен шаршағандарын айтады. Сондықтан жаңа тақырыптарға немесе дәрістерге терең ену психологиялық тұрғыдан қиын болуы мүмкін. Ойын оқу процесіне тез және оңай кіруге көмектеседі, себебі ол бұрыннан жинақталған тәжірибе мен білімге сүйенеді, «қалыпты өмірдің» жалғасы болып табылады. Бұл ойын технологияларының білім беру саласында танымал болуына себептердің бірі.

Ойындардың оқу сыныптарында және аудиторияларда танымал бола бастауының екінші себебі бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда білім беру процесінің тақырыптық және ақпараттық ортасы өте жылдам кеңейіп келе жатқандығымен байланысты: оқу жүктемесі, зерттелетін пәндер саны артып келеді. Оқу процесі енді гаджеттерді қолданудан (мобильді телефондардан ноутбуктарға немесе планшеттерге дейін) қашып құтыла алмайды. Оқушылар үшін ақпарат алу процесінің өзі соншалықты маңызды бола қоймайды – оны өте көп, ал білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, оның сапалы таңдалуы маңызды. Ал ойын балалар мен жасөспірімдер үшін ең табиғи және таныс оқыту түрі болып табылады. Әсіресе екі маңызды шартты орындау арқылы:

- ойындар зерттеліп жатқан мәселенің мазмұнына, сабақтың мақсаттары мен сұрақтарына сәйкес таңда-

лып, жасалады; олар жаңа материалды зерттеу үшін басқа тиімді әдістермен үйлесімді түрде қолданылады; жүйелі түрде ұйымдастырылады; оқушылардың қызығушылықтары мен танымдық мүмкіндіктеріне жауап береді;

- оқушылардың танымдық іс-әрекетінің деңгейі ойынның ережелерімен өзгертін (ойындар үшін) және рөлдік және кешенді ойындар үшін шығармашылық ізденіс деңгейіне жетеді.

Оқыту процесін тек ойынмен немесе көңіл көтерумен алмастыру қателігін болдырмау үшін ойын жобаларын әзірлеуде геймификацияның күшті жақтарын ескеру қажет. Бұған мынадай факторлар кіреді: ойында сыни ойлау дамиды; ойын оқушыларда жағымды эмоциялар тудырады, мысалы, мақсатқа жетуден қанағаттану; мақсаттар ойыншыларға өз прогресін көруге көмектеседі, бұл жаңа жетістіктерге ынталандырудың тағы бір себебі болып табылады; ойыншы үшін сәтсіздік – бұл оқудың бір бөлігі ғана және қателік құны төмен; егер сіз өзгермелі сюжеті бар ойын жасаған болсаңыз, ойыншылар мақсаттарға жетудің жолдарын эксперименттеп, ең жақсысын таңдай алады, мұндай жарақатсыз тәжірибе шынайы өмірде сирек кездеседі; әлеуметтік өзара әрекеттесу ойыншыларды өз тәжірибесі мен білімдерімен бөлісуге және топпен жұмыс істеуге үйретеді; бәсекелестік рухы оны қабылдайтын оқушыларды жоғары мақсаттарға жетуге ынталандырады.

Әрбір әдістеде әлсіз жақтар да бар, және оларды түсіну де қателіктердің алдын алуға мүмкіндік береді. Ойын форматтарының «астарын» анықтап, олардан көңіліңіз қалмауы үшін мына жайттарды ескеру қажет: бастапқыда оқушының ойын элементтеріне назар аударуы жоғары болуы мүмкін, бірақ уақыт өте келе ол тез төмендеуі мүмкін; практикалық тапсырмаларды шешуге шексіз әрекет жасау мүмкіндігі оқушылардың жауап бермес бұрын ойланып, жай ғана «қатесін түзетіп», дұрыс нәтиже алуға дейін «жұмыс істеуіне» әкеледі; кейбір тақырыптар тек ойын түрінде беріле алмайды; марапаттар мен жедел мадақтауларға үйреніп алған ойыншылар сыртқы мотивацияға тәуелді болып, ішкі мотивациясын жоғалтуы мүмкін; геймификация әртүрлі мінез-құлықтағы адамдарға сәйкес келмеуі мүмкін, мысалы, кейбір ойыншылар өз жетістіктерін басқалармен салыстырғанды

Ойындарды білім беру процесіне енгізу тәжірибесі толық және үйлесімді болу үшін, мұғалімдерге, тренерлер мен педагогтарға тәжірибе жинақтап, қажетті әдебиеттерді зерттеп, өздерінің онлайн немесе офлайн мини-ойындарын әзірлеу қажет. Сонда ғана оларға кездейсоқтық пен белгісіздік элементтері ойын процесін қызықты әрі тартымды, байланысты әрі үздіксіз етіп жасауға мүмкіндік беретінін, ал барлық оқу міндеттері оқытушы ойын арқылы шешілетінін түсінік пайда болады.

Медиасауаттылық – медиа білімнің нәтижесі

Сәуле Барлыбаева

т. г. д., профессор Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жаңа бұқаралық коммуникация құралдарының, жаңа медианың пайда болуы адамның әртүрлі өмір салаларын біріктіруге мүмкіндік берді, олар кеңістік пен уақытпен бөлініп жатты. Біз бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тарайтын әртүрлі ақпараттық ағындарға үйреніп кеттік. БАҚ қоғамның дамуына, заманауи адамның қалыптасуы мен әлеуметтенуіне үлкен әсер етеді.

Біздің психологиялық қабылдауымыз ақпараттық ағындардың тұрақты түрде жаңа хабарлар мен әсерлер ұсынып, бізді эмоционалды түрде аз сезімтал етуіне үйретеді. Мұндай жылдам қабылдау мен клиптік ойлау жүйесінің иелері ақпаратты талдау мен бағалауға аз сезімтал болады, бұл медиа материалды бетпе-бет меңгеруге, мәтіндерді терең талдауға, ақпаратқа назар аударуға қабілетсіздікке алып келеді.

Жастар мен жас ұрпақ арасында жүргізілген социологиялық зерттеулер медиа материалдарды жылдам қабылдаған кезде, клиптік ойлау жүйесімен қоршаған ортаның виртуалдыға айналып, оқшауланған фактілердің, оқиғалардың және құбылыстардың мозайкасына айналатынын көрсетеді. Біздің динамикалық уақытымызда сабырлы қабылдауды үйрену қиын, «экшн» стиліндегі сюжеттер, фильмдер мен бағдарламалар медиа өнімдерін терең талдауға және қабылдауға үйретпейді.

Медиасауаттылыққа деген қызығушылық ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуына, сандық және желілік технологиялардың бұқаралық коммуникацияға енгізілуіне байланысты туындады. Қазіргі уақытта визуализация тенденциясының өсуі, көрнекі коммуникацияның қарқынды дамуы, бейнемазмұнды, инфографиканы, схемалар мен кестелерді, фотосуреттер мен иллюстрацияларды белсенді тұтыну қызығушылықты арттырды.

Канадалық медиапедагог И. Розер (I. Rother) өткен бірнеше онжылдықта «медиа білім беру» (media education), «медиа зерттеулері» (media studies) және медиаграмоттылық (media literacy) терминдері медиа педагогтары мен журналистер арасында іс жүзінде ауыспалы түрде қолданылғанын атап өтті.

Бұрынғы Кеңес Одағының елдеріндегі медиа білім берудің дамуы өзіндік тарихқа, ерекше теориялық және әдістемелік көзқарастарға ие. Тәуелсіз мемлекет мәртебесін алған әрбір елде мектепте, жоғары оқу орындарында және бұқаралық медиа білімінде өз дәстүрлері қалыптасты. ЮНЕСКО 2002 жылдан бері Орталық Азияда, оның ішінде Қазақстанда медиаграмоттылықты дамыту іс-шараларына қолдау көрсетіп келеді. Бұл процесс әлемдік тәжірибеге жүтіну арқылы көп нәрсеге ықпал етті. Профессор Л.С. Ахметованың айтуынша,

«Қазақстан қазіргі әлеммен бірге жаңа медиатеchnологиялар теориясы мен практикасын дамытуда алға басуда. Бүгінде біздің басты міндетіміз – балалар мен жастардың медиаграмоттылығы мәселелері». Л.С. Ахметованың пікірінше, Қазақстандағы бұқаралық медиа білім беру үдерісі 2010 жылдан бастап қарқынды дамыды. Л.С. Ахметованың маңызды үлесі – «Медиа білім беру технологияларын әзірлеу арқылы елдің интеллектуалды әлеуетін қалыптастыру» атты үш жылдық жобаны басқаруы болды (Ахметова, 2014), бұл Қазақстандағы медиа білім берудің негізгі мәселелерін анықтап, қазіргі кезеңде оның одан әрі дамуының негізгі бағыттарын белгілеуге мүмкіндік берді.

Қазақстандағы медиа білім берудің рөлінің өсуі мемлекеттік ақпараттық саясатта және азаматтық қоғам секторындағы трансформациялық процестермен айқындалады. Медиа білім беру бұқаралық коммуникацияның заңдылықтарын, коммунологияны зерттеу бағытында оқу-педагогикалық қызмет ретінде қарастырылады.

Қазіргі медиа білім беру технологиялары қазіргі заманғы коммуникациялық және журналистика білімінің маңызды факторы болып табылады. Студенттердің шығармашылық ойлауын, қиялын дамыту, өнер потенциалын жүзеге асыру – журналистика факультеттеріндегі қазіргі заманғы өзгерістердің кешенді бөлігі.

Бұқаралық ақпарат құралдары білім беру процесінде маңызды рөл атқарады, сондықтан қазіргі уақытта «Медиасауаттылық» атты жаңа пәнді, оқу-бағдарламасын жасаудың қажеттілігі туындады. Бұл пән студенттерді ақпараттық даму, әртүрлі елдердің медиамәдениеті, БАҚ-тың қазіргі бағыттары мен тенденцияларымен, жаңа формалар мен бұқаралық ақпарат құралдарының форматтарымен, фейк жаңалықтармен таныстырады және оларға қарсы тұрудың жолдарын үйретеді, қазіргі қоғамның идеялары мен құндылықтары ағынында қалай бағдарлануды, критикалық ойлау дағдыларын дамытуды және ақпаратты тұтынушылар мен дәстүрлі БАҚ пен жаңа медианың үлкен ресурстары арасындағы қатынасты қалай жүйелі және сауатты құруды үйретеді. Бұл міндеттерді жүзе-

ге асыратын «Медиасауаттылық» атты кешенді бағдарлама журналистика факультеттерінің оқу процесіне бірнеше жыл бұрын енгізілген, соның ішінде әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде де.

Медиасауаттылықпен, медиа біліммен танысу тек журналистерге, ақпарат саласының қызметкерлеріне ғана емес, қоғамның әртүрлі салаларының, әлеуметтік-гуманитарлық бағыттағы жаңа мамандықтардың өкілдеріне де қажет. Бұған PR мамандары, тренерлер, консультанттар, спин-докторлар, SMM-менеджерлер, блогерлер, вайнерлер, IT-мамандары және басқа да жаңа медиа әуесқойлары кіреді.

Медиа білім беру, кең мағынада, қазіргі әлемде жеке тұлғаны дамыту үдерісі ретінде қарастырылады, ол бұқаралық ақпарат құралдарының материалдары арқылы жүзеге асырылады және оның мақсаты – БАҚ-пен қарым-қатынас мәдениетін, шығармашылық пен коммуникациялық дағдыларды, критикалық ойлауды, қабылдау, түсіндіру, талдау және медиа мәтіндерді бағалау қабілеттерін қалыптастыру, заманауи техникалық құралдар мен цифрлық технологиялар арқылы өзін-өзі білдірудің әртүрлі формаларын үйрету. Осы үдерістің нәтижесінде қалыптасқан медиасауаттылық адамға бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктерін белсенді пайдалануға мүмкіндік береді: дәстүрлі, жаңа, желілік, цифрлық және интернет БАҚ.

Медиа білім беру мен медиасауаттылықтың оқу-танымдық концепциялары – бұл тек баспа, теледидар, радио, желілік және интернет дағдылары мен қабілеттерінен кеңірек ұғымдар; бұл мультимедиялық орта немесе телекоммуникациялардың өсіп келе жатқан мүмкіндіктерін пайдаланумен шектелмейді. Бұл – білім беру коммуникациялық үдерісіне жаңа көзқарас концепциясы, жаңа ақпараттық мәдениет, медиа мәдениетінің бөлігі ретінде, БАҚ материалдарында ақпараттық дағдылар мен қабілеттерді қалыптастырудың жалпы стратегиясы. Көптеген елдерде медиасауаттылық – гуманитарлық пәндер кешеніндегі жеке курс болып табылады.

Медиасауаттылықтың мақсаты – ақпараттық индустрия, коммуникациялық даму саласындағы болашақ мамандарды, журналистер мен коммуникологтарды, оларды қоғамның білімге негізделген, интеллектуалды қоғамның бағыттаушылары ретінде қалыптастыру. Медиасауаттылықтың негізінде ақпараттық мәдениет, медиа мәдениеті – қазіргі қоғамның, өркениеттің жалпы мәдениетінің құрамдас бөліктері ретінде жатыр.

- Медиасауаттылық – бұл адамдарға әртүрлі медиа түрлерінде (радио, теледидар, газета, журнал, интернет-сайттар, порталдар), жанрларда (ақпараттық, аналитикалық, көркем) және формада хабарламаларды талдауға, бағалауға және құруға мүмкіндік беретін дағдылар мен қабілеттердің жиынтығы.
- Медиасауаттылық тұтынушыларға медиа өнімдерді құрушы болуға, ақпараттық өзара әрекеттесуге белсенді қатысуға мүмкіндік береді; медиа хабарламаларды зерттеп, талдауға, бұқаралық ақпарат құралдарының және коммуникация жүйесінің құрылымдық элементтерін түсінуге: мысалы, медиа иесі, оның қаржыландыру моделі, ақпаратқа, ақпараттық, желілік немесе эфирлік саясатқа әсер ететіндер.
- Медиасауаттылық – бұл медиаматериалдарды түсініп, талдауға ғана емес, оларды құра білу дағдысы.

- Медиасауаттылық – адамдарды әртүрлі ақпараттың тұтынушысы ғана емес, медиа хабарламалардың белсенді құрастырушылары мен продюсерлеріне айналдыруды мақсат етеді, сондай-ақ БАҚ-тың артықшылықтары мен кемшіліктерін түсініп, әртүрлі медиа түрлерінің мүмкіндіктері мен шектеулерін білуді жеңілдетеді, сондай-ақ тәуелсіз медиа, әлеуметтік медиа арқылы желілік өнімдер мен қызметтер жасауға мүмкіндік береді.

Медиасауаттылық ақпараттық ресурстарды, іздеу жүйелерін пайдалану, қажетті және тексерілген пайдалы ақпаратты табу дағдысын қамтиды, сондай-ақ шынайы жаңалықтар мен фейк жаңалықтарды айыра білу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Интернетте, әлеуметтік желілерде көбінесе қауесеттерге, мифтерге, болжамдарға негізделген субъективті ақпарат жарияланатынын білу қажет. Сонымен қатар, жеке ақпаратты жарияламау, жеке мәліметтеріңізді сақтап, алаяқтар мен қаскөйлерден сақ болу өте маңызды. Бұл жерде «фактчеккинг», критикалық ойлау, хабарламаларды, медиа материалдарды талдау дағдылары көмектеседі.

Әртүрлі елдердің мамандары медиасауаттылық туралы былай дейді:

- «Медиасауаттылық (media literacy) – бұл адамның белсенді және медиасауатты болуын қолдайтын, медиа мәтіндерді қабылдауға, құруға, талдауға, бағалауға, медиа әлеміндегі социокультуралық және саяси контексті түсінуге қабілеті дамыған адамды қалыптастыруды көздейтін ұғым; мұндай адамның қоғамдағы және әлемдегі өмірі азаматтық жауапкершілікпен байланысты» [International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14 / Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes. Oxford, 2001, p.94].
- «Медиасауаттылық (media literacy) – бұл адамдарға аудиовизуалды және баспа мәтіндерінің мәдени маңыздылығын түсінуге, жасауға және бағалауға көмектесуге бағытталған қозғалыс. Медиаграмотты адам – бұл әр адам болуы керек тұлға, ол баспа және электронды медиаматериалдарды талдай, бағалай және жасай алады» [Aufderheide, P., Firestone, C. Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Queenstown, MD: The Aspen Institute, 1993, p.1].
- «Медиасауаттылық (media literacy) – бұл хабарламаларды әртүрлі формада пайдалану, талдау, бағалау және жіберу қабілеті» [Kubey, R. Media Education: Portraits of an Evolving Field. In: Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997, p. 2].

Аудиторияның ақпаратты қабылдауы оның БАҚ мазмұнын белсенді шығармашылықпен игеру қабілетіне тікелей байланысты. Белсенді интеллектуалды-шығармашылық бастама болмаған жағдайда, медиа мазмұнды тұтыну аудиторияның танымдық мүмкіндіктерін айтарлықтай тарылтып, оның қабылдауын кедейлендіреді.

Медиасауаттылық, медиакомпетенттілік – медиа білім берудің нәтижесі. Медиасауаттылықты дамыту концепциясы XXI ғасырдың жаңа коммуникациялық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған. Медиасауаттылық ақпараттық мәдениетті сіңіруге, медиа мазмұнын рационалды игеруге, жастардың әлеуметтік және шығармашылық белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

САУАТТЫЛЫҚ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Серік Санаубаев

Қарағанды облысы кәсіпкерлері ассоциациясының атқарушы директоры

2024 жылдың 2 қыркүйегінде Қазақстан халқына Жолдауында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Цифрлық технологиялардың күнделікті өмірімізге жаппай енуі түрлі алаяқтардың көбеюіне әкеп соқтыруда. Оған бәріміз куә болып отырмыз. Сондықтан қазір қаржы және экономика негіздерін білу, қарапайым цифрлық дағдыларды меңгеру аса маңызды болып тұр. Құзырлы органдардың бәрі заңға бағынатын жұртқа зардабын тигізіп жатқан алаяқтыққа және сол сияқты басқа да заңсыз әрекеттерге қарсы батыл шаралар қабылдауға тиіс», - деп қазіргі кезде белең алып тұрған қауіпті кеселдің алдын алудың бағыт-бағдарын атап көрсетті. Бұл жолдағы басты атқарылатын іс-шараның негізі ретінде жоспарлы бір жүйеде жұмыс жүргізу қажеттігін айқындап берді. «Мектептерде, жоғары оқу орындарында қаржылық және цифрлық сауаттылық негіздерін үйрететін білім бағдарламасын енгізу қажет. Бұл жұмысты Үкімет қаржы саласын реттеу органдарымен бірге атқаруы керек. Мұның бәрі азаматтарымыздың әртүрлі алаяқтардың құрығына түсіп қалмауына мүмкіндік береді», - деген пікірі өте өзекті де көкейкесті мәселеге арналған.

Қазақстан қоғамдық дамудың жаңа дәуірін орнықтыруға батыл қадамдар жасауда. Осыған сай қоғамдық сананы жаңғыртуда осы тарихи кезеңге тән қауіптер мен сын-қатерлер жан-жақты бағаланып, болашаққа деген терең көзқарас негізделуі керек. Бұл дәл қазіргі кезеңдегі ақпараттар ағыны ғаламат өріс алып тұрған шақта, халықтың медиа және қаржылық сауаттылығын барынша кемелдендірумен тығыз байланысты. Қарағанды облысы ішкі саясат басқармасының қолдауымен облыс кәсіпкерлерінің ассоциациясы екі жыл бойы «Жаһандық құзыреттіліктер және медиасауаттылық» аталатын тағымдық және тағылымдық жобаны жүзеге асыруда. Мемлекет

басшысының «Әділетті Қазақстанды бірге құрайық!» деген шақыруын қолдау жөніндегі іс-шараларды танымал ету және іске асыру, өз мәдениетін, өзіндік ұлттық кодын сақтау, жеке тұлғалардың БАҚ құралдарымен жұмыс жасай білу дағдылары мен белсенділік қасиеттерін қалыптастыру – жобаны ұйымдастырып өткізудің басты жүйесін қамтитын басты міндеттер болып саналады.

Әлеуметтік маңызы – цифрлық және медиасауаттылық туралы білім беру мен тәрбиелеу. Сол арқылы атқарылатын жұмыстар жүйесінде әр түрлі алаяқтық қауіп-қатерлерден сақтандыру жолдарымен таныстыру басты нысанаға алынған.

Медиа сауаттылыққа тәрбиелеудің негізгі қағидаларына сәйкес, қазіргі кезде орын алып отырған қаржы пирамидаларының зияны туралы дәлелдермен сабақтастыра қарастыру жалпы бағыт-бағдарын құрайды. Медиа сауаттылық білім берудің өміршеңдігін жаңғырту арқылы, оның танымдық және тағылымдық табиғатымен таныстыру бағытындағы деректер мен дәйектер бір жүйеде жүргізіледі.

Медиабілім беру – жоба бойынша білім алушылардың бұқаралық байланыс заңдылықтарын оқуын жақтайтын бағыт. Негізгі міндеті – жалпы жұртшылықты, оның ішінде жас ұрпақты қазіргі ақпараттық заман талаптарына, түрлі ақпаратты қабылдау мен талдауға дайындау, адамды оны түсінуге, оның психикаға әсерін білуге үйрету, байланыстың вербальдік емес формалары негізінде, техника құралдар мен қазіргі ақпараттық технологиялар көмегімен қарым-қатынас жасау тәсілдеріне үйрету. Әлеуметтің маңызы зор медиа сауаттылық туралы білім беру мен тәрбиелеудегі атқарылатын жұмыстар жүйесіне әр түрлі алаяқтық қауіп-қатерлерден сақтандыру жолдарымен таныстыру басты нысанға алынған. Медиа сауаттылыққа тәрбиелеудің негізгі қағидаларына сәйкес, қазіргі кезде орын алып отырған қаржы пирамидаларының зияны туралы дәлелдермен сабақтастыра қарастыру жалпы бағыт-бағдарын құрайды. Медиа сауаттылық білім берудің өміршеңдігін жаңғырту арқылы, оның танымдық және тағылымдық табиғатымен таныстыру бағытындағы деректер мен дәйектер бір жүйеде жүргізіледі.

Негізінен алғанда қаржылық және цифрлық сауаттылық дегеніміз – сауаттылықты арттыру ауқымына кіретін жеке түрлері ғана. Сондықтан оларды басқа да түрлерімен сабақтастыра жүзеге асыру қажет деп санаймыз. Облыс кәсіпкерлерінің ассоциациясының аталған жобасының аясында төмендегі негізгі сауаттылықтар түрлері туралы білім жүйесімен таныстыру қамтылған. Олар өзара байланысты болғандықтан де кешенді түрде оқыту мақсаты алға ұсталынады.

1. Сыни сауаттылық. Сыни сауаттылық дегеніміз – мәтінді және бұқаралық ақпарат құралдарын контекст, перспектива және ықтимал жағымсыздықтарды ескере отырып, негізгі хабарларды анықтау үшін белсенді талдау мүмкіндігі.
2. Компьютерлік сауаттылық. Бұл – негізгі немесе жетілдірілген тапсырмаларды орындау үшін компьютерлер мен басқа сандық құрылғыларды тиімді пайдалану мүмкіндігі.
3. Авторлық құқық сауаттылық. Авторлық сауаттылық дегеніміз – авторлық құқық, меншік, пайдалану және басқа да құқықтар туралы білетін шығармашылық өнімді басқару және басқалардың жұмысын орынды пайдалану мүмкіндігі.
4. Деректер бойынша сауаттылық. Деректер сауаттылығы – деректерді жинау, түсіндіру және талдау, осы талдаудан алынған түсініктер мен ақпараттарды жеткізу. Күнделікті өмірде маңыздылығы артып келе жатқандықтан, жұмыс берушілердің 80% -дан астамы қызметкерлердің негізгі дағдысы ретінде деректер сауаттылығын атайды.
5. Сандық сауаттылық. Цифрлық сауаттылық дегеніміз – цифрланған ақпаратты басқару және онымен өзара әрекеттесу, онлайн-тәжірибеге қатысу және цифрлық жұмысты бастау үшін технологияны қолдану мүмкіндігі.
6. Апаттардың сауаттылығы. Бұл – жеке тұлғаның оқуды, түсінуді және апатты жою, дайындық, әрекет ету және қалпына келтіру жағдайында негізделген шешімдер қабылдау және нұсқауларды орындау үшін ақпаратты пайдалану қабілеті.
7. Қаржылық сауаттылық. Қаржылық сауаттылық – жеке тұлғаның қолда бар банктік өнімдерді, қызметтерді, заңдар мен міндеттемелерді түсіну және қаржылық активтер туралы негізделген шешімдер қабылдау қабілеті.
8. Денсаулық сауаттылығы. Бұл – адамдардың денсаулықты нығайтуға және сақтауға көмектесетін ақпаратты табу, басқару және орынды пайдалану қабілеті.
9. Ақпараттық сауаттылық дегеніміз – бұқаралық ақпарат құралдарының әр түрін табу, сыни тұрғыдан бағалау, байланысу және тиімді пайдалану.
10. Көрнекілік сауаттылық – статикалық немесе қозғалмалы кескіндер, графика, шартты белгілер, сызбалар, карталар сияқты визуалды ақпараттарды түсіндіру және мән беру.
11. Веб-сауаттылық дегеніміз – ғаламторда шарлау, тиімді өзара әрекеттесу және әлеуметтік желіде өзіндік өркендеу мүмкіндігі, сонымен бірге желіде болу, құпиялылық пен тәуекелді басқару.

Халықтың қаржылық сауаттылығын көтеру бағытында жедел шаралар жасауды қолға алу қажеттігі Жолдауда «Мектептерде, жоғары оқу орындарында қаржылық және цифрлық сауаттылық негіздерін үйрететін білім бағдарламасын енгізу қажет» деп нақты айтылды. Оның басты себебі қазір пирамидалар – жұртты тақырға отырғызып кетіп жүрген қаржы саласындағы үкен қатердің бірі болуы. Қанша алданса да, соншама сақтандыру мақсатында ақпараттық талдаулар жасалса да, пирамиданың қақпанына түсіп қалып жатқан қазақстандардың қарасы өте көп. Оның екі себебі бар. Біріншісі – тез баюдың жолын іздеу. Екіншісі – қаржылық сауаттың болмауы. Екіншісінен біріншісінің әсері басым. Себебі, сауаты бар кісілердің өзі тез баюдың жолын іздеп, алаяқтардың құрығына қалай түсіп қалып жатқанын білмей қалып жүр. Өкінішке қарай, қатардағы көп адамның бойында бұның екеуі де бар. Шындап ойлансақ, екеуін де шешуге болады. Макроталдаушы Аякөз Ханетова: «Біздің қоғамда пирамида екенін біле тұра өз ақшасын қатерге тігетін адамдар бар. Қазіргі таңда пайда болып жатқан қаржы пирамидаларын шынайы компаниялардан ажырату өте қиын. Ол үшін міндетті түрде белгілі бір деңгейде қаржылық сауаттылық керек. Алайда, кей жағдайда сауатты болу да жеткіліксіз. Себебі өте сауатты адамдардың да ақшаларын өз қолымен алаяқтарға бергенін көрдік те, естідік те. Өйткені қазір адамдарға «бұл жаңадан ашылған компания, сіз міндетті түрде басында кіргеніңіз үшін ұтасыз» деп ақылға қонымсыз пайда сомаларын айтып қызықтырады», – дейді.

Қаржы пирамидаларының көбейіп кетуіне жалған блогерлер жанталаса жұмыс жасауда. Жалпы, блогерлер аудиториясының ауқымы өте үлкен. Жазғандары ресми ақпараттық құралдарға қарағанда жылдам таралады. Осыны ескерсек олардың ойластырмай жасаған әрекеттері бұқараға лезде әсер ету қаупі бар екенін аңғарамыз. Заң олардың мәртебесін анықтаумен қоса ақпараттандыру жұмысында таза тәсіл мен анық деректерді пайдаланудың маңыздылығына көңіл аудартады. Құжат жалған мәліметтер тарату немесе заңсыз пайда алу үшін танымалдылықты теріс пайдаланудың алдын алады. Жауапкершілік аясы нақты белгіленетін болса, блогерлер қандай да бір ақпарат жарияламас бұрын жақсылап тұрып ойланатын болады.

Жолдаудағы: «Біз – берекелі бірліктің арқасында түрлі сынақтан сүрінбей өткен халықпыз. Алдағы уақытта да солай болмақ. Бәріміз бір ел болып, әділетті және дамыған Қазақстанды бірге құрайық. Сонда әркім өз елінің кірпіші болып қаланып, арман-мұратына жете алады» деген тұжырымды ойдың жүзеге асуы әрбір адамның азаматтық борышы саналуы керек.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИАҒА ДЕГЕН СЕНІМГЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Internews in Kazakhstan әлеуметтік зерттеулерінің нәтижелері бойынша

Гүлнар Асанбаева

философия ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстандағы АМІС (Азия медиа, Ақпарат және коммуникациялар орталығы) өкілі

1. Медиясенім: теориялар мен өлшеулер

Медиясауаттылықтың жағдайын бағалау үшін маңызды сұрақтардың бірі — медиаларға деген жалпы сенім мәселесі. Медиясенімнің әлеуметтік функциясы — аудитория үшін уақыт пен күшті үнемдеу, себебі олар кәсіби журналистер сияқты дереккөздерге қол жеткізе алмайды. Басқаша айтқанда, медиясенім — «аудиторияның жаңалықтар мазмұнына осал болуға дайын болуы, өйткені олар медиа мекемелерінің қанағаттанарлықтай жұмыс істейтініне үміт артады».

Бүгінде ең үлкен алаңдаушылық тудыратын мәселе — жасанды интеллект арқылы жасалатын ақпараттың артуы. Әсіресе, түрлі тіл модельдері арқылы контент автоматты түрде жасалатын жағдайда бұл мәселе өткір бола түсуде. Шетелдік зерттеушілер медиаларға деген сенім туралы жиі сөз қозғауда. «Дипфейктердің қарапайым болуы адамдарды бәріне күмәнмен қарауға мәжбүр етеді. ХАМАС-тың шабуылдарынан кейін адамдар суреттерді фальш ретінде қабылдады, бірақ олар шын еді. Біз бәріне сенуге болмайтынын сезінуіміз мүмкін» деп айтылады.

Шетелдік және отандық зерттеушілер медиаларға деген сенім мәселесінің өзектілігін мойындай отырып, бүгінгі таңда сенімді өлшеудің бірыңғай әдістемелері әзірленбегенін айтады. Постсоветтік зерттеулердің ішінде Б. Н. Лозовскийдің еңбегі ерекше назар аударады, онда автор сенімді аудиторияның назарымен, қызығушылығымен, рейтингпен, «кликтермен» немесе таралыммен теңестірмеу керектігін нақтылайды. Бұл жұмыста сенімнің негізгі факторлары ретінде журналистер мен медиа ұйымдарының беделі, барлық көзқарастарды көрсету, ашықтық пен адалдық, теріс құбылыстар мен фактілерді көрсету кезінде радикалды көзқарастардың болмауы, кері байланыс және аудиторияның белгілі бір медиясауаттылық деңгейі аталады.

Дегенмен, көпшіліктің зерттеулерінде медиясенім тақырыбының өзектілігіне қарамастан, бұл ұғымның нақты анықтама-сы әлі жасалмаған және оның операциялизациясы бойынша бірыңғай пікір жоқ.

2. Қазақстандағы медиясенімді өлшеудің нәтижелері

Internews in Kazakhstan әлеуметтік зерттеулерінің авторлары сенімнің деңгейін тек «Қай медиа көздеріне сенесіз?» сияқты қарапайым сұрақтармен өлшеудің шектеулі екенін

түсініп, жауапкерлердің сауалнамасын медиа сарапшыларымен фокус-топтар арқылы толықтырды. Бүгінгі күні бұл зерттеу Қазақстандағы медиасенім мәселелері бойынша түпнұсқалық мәліметтерді ұсынады.

Қазақстанда әлеуметтік желілер арқылы маңызды ақпарат алуды жөн көретіндердің саны артып келеді. 2019 және 2021 жылдардағы зерттеулермен салыстырғанда, бұл респонденттердің саны 10%-ға өсіп, 57%-ға жетті. Жас топтары арасында 60-65 жас аралығындағы респонденттерден басқа, барлық топтар үшін әлеуметтік желілер басты ақпарат көзі болып табылады. Ақпараттың баламалы көздерінің өсуі — бұл медиасенімге әсер ететін маңызды фактор, сондықтан аудиторияның бір ақпарат көзіне тұрақты сенім артуын күту қиын.

Әлеуметтік желілер ақпарат көздері ретінде өте танымал болса да, оларға тек 3% сенеді, ал ең көп сенім тудыратын медиа көзі — телевидение, оған 36% сенеді. Сонымен бірге, респонденттердің едәуір бөлігі (17%) барлық ақпарат арналарына күмәнмен қарайды.

Таблица 1. Ақпарат арналарға деген сенім деңгейі (2023 ж.)

Телевидениеге деген сенім жас топтарынан үлкен топтарға қарай біртіндеп артады. Керісінше, интернет-ҚМ көзі ретінде 25%-ы жастардың таңдауы, ал тек 13%-ы қарттар тобының таңдауы болып табылады.

Таблица 2. Ақпарат арналарға деген сенім деңгейі жастық топтар бойынша

Медиа меншік түрі медиасенімге қалай әсер етеді? 2021 және 2023 жылдар аралығында мемлекеттік медиа респонденттер үшін ең сенімді ақпарат көздері болып қалды, және 2023 жылы мемлекеттік медиаға деген сенім деңгейі сал өскен (52%-дан 54%-ға дейін). Сонымен бірге, жеке медиаға деген сенім 9-10% аралығында болды. Айта кету керек, респонденттердің үштен бірі (2023 жылы 31%, 2021 жылы 34%) мемлекеттік және жеке медиаға толығымен сенбейтіндерін айтты.

Зерттеушілердің бір бөлігі медиа меншік түрінің медиасенімге әсерін саяси режим анықтайды деп есептейді. Демократиялық елдерде мемлекеттік медиаға деген сенім деңгейі жоғары, ал авторитарлық мемлекеттерде жағдай керісінше: егер медиа мемлекет меншігінде болса, аудитория сенбейді. Солтүстік Еуропа елдері бұл тұрғыда ерекшелік болып табылады, онда медиа еркіндігі жоғары және медиаға деген сенім деңгейі жоғары.

Эдельманның барометрі бойынша, медиасенім авторитарлық қоғамдарда жоғары. Мысалы, Қытай (2024 жылғы БАҚ еркіндігі индексіне 180 орыннан 179 орында) медиаға ең жоғары сенімді көрсетеді. Ресейде (2024 жылғы БАҚ еркіндігі индексіне 180 орыннан 162 орында) телевидение негізінен үкіметтік идеологияны насихаттайтын жүйе болып табылады, сондықтан 51% тұрғындары телеарналардың жаңалықтарына сенеді.

Қазақстанда 2023 жылы республикалық медиаға сенетін респонденттердің саны 2021 жылмен салыстырғанда 36%-дан 49%-ға дейін өсті. Сонымен қатар, аймақтық медиаға деген сенім төмендеп, 20%-дан 13%-ға дейін азайды. Дегенмен, жалпы сенімсіздік деңгейі жоғары болып қалды, респонденттердің үштен бірі республикалық және аймақтық медиаға сенбейді.

Отандық медиаларға деген сенім 2021 жылғы 43%-дан 2023 жылы 57%-ға дейін өсті, ал ресейлік медиаға деген сенім төмендеп, 11%-дан 5%-ға дейін азайды, шетелдік медиаға деген сенім 9%-дан 4%-ға дейін қысқарды. Жалпы, респонденттердің үштен бірі отандық және шетелдік медиаға сенбейді.

Толық сенімсіздік төмен медиасауаттылықпен байланысты болуы мүмкін. Сауалнамаға қатысушылардың өздерін медиасауатты деп бағалаған негізгі дағдысы — ақпараттың сенімділігін анықтау тек 30%-ды құрады. Сондай-ақ, тек 30% респондент факт-чекке қатысты ақпаратты біледі, ал 57% респондент бұл туралы білмейді, 13% естігенін, бірақ ештеңе білмейтіні туралы айтты.

3. Медиасенімді арттыру бойынша медиаэксперттердің пікірлері

Фокус-топтарда медиасауаттылық бойынша сарапшылар мен медиа индустрия өкілдері медиа мекемелерінің медиасенімін арттыру бойынша өз ұсыныстарын білдірді. Кәсіби медиалар сенімді жаңалықтарды жеткізіп, медиапайдаланушыларға дезинформацияны, оның ішінде жасанды интелект арқылы жасалған ақпаратты тануға көмектесуі керек. Этикалық кодекстер ақпарат өндірісіндегі технологиялық өзгерістерге сәйкес қайта қаралуы қажет, әсіресе жасанды интелект сауаттылығын дамытуға ерекше назар аударылуы тиіс.

Шетелдік сарапшылардың пікірінше, ақпараттық сауаттылықты арттыру, ашықтықты қамтамасыз ету және жасанды интелекті жауапкершілікпен қолдану маңызды. Сонымен қатар, медиасауаттылықтың дамуына еркін сөз бостандығының шектеулері кедергі келтіретінін атап өтті.

Соңында, Internews зерттеуінің нәтижелері бойынша аудиториямен тікелей байланыс орнату медиасенімді арттыруға септігін тигізеді.

Таблица 3. Респонденттердің «Өмірлік маңызды мәселелер бойынша редакцияларға хабарласқансыз ба?» деген сұраққа жауаптары

Респонденттердің интерактивті форматтардағы медиаға қатысуы да осындай жағдайды көрсетеді. Бұл жағдайда медиасенім мәселелері сөзсіз орынсыз болып табылады.

4. Зерттеудің шектеулері мен қорытындылары

Internews жүргізген сауалнама Қазақстандағы медиасенім дағдарысымен байланысты мәселелерді шешуге толыққанды жауаптар ұсынбайды. Дегенмен, бұл сауалнаманың мақсаты да болмаған еді.

Медиасауаттылық, елімізде тек қана дамып келе жатқан бұл бағыт, кәсіби және сыни көзқарас қалыптастыратын медиа пайдаланушыларын тәрбиелеуді көздейді. Мысалы, толық сенетін аудиторияны елестетіп көріңіз, оның қандай болары анық па?

Автордың пікірінше, сенімсіздік медиасферадан ажырауға әкелмейді, керісінше, бұл жаңалықтардың қосымша көздерімен әрекеттесуге ынталандырушы фактор болуы мүмкін. Медиасенім мен сенімсіздіктің артықшылықтары мен мәселелерін дәл бағалау үшін сенім концепциясы бойынша одан әрі теориялық талқылаулар қажет.

Таблица 1. Ақпарат арналарға деген сенім деңгейі (2023 ж.)

Таблица 2. Ақпарат арналарға деген сенім деңгейі жастық топтар бойынша

	Жас бойынша топтар				
	14-18	19-29	30-45	46-60	61-65
Теледидар	25%	29%	35%	45%	59%
Ақпараттық сайттар	25%	28%	25%	18%	13%
Достармен, туыстармен, таныстармен сөйлесу	16%	8%	10%	10%	6%
Мен сенетін арналар жоқ	17%	18%	19%	16%	11%
Жауап беру қиын	2%	3%	1%	1%	1%

Таблица 3. Респонденттердің «Өмірлік маңызды мәселелер бойынша редакцияларға хабарласқансыз ба?» деген сұраққа жауаптары

